GEMEENTE ETTEN-LEUR

ACTIVERINGSSTRATEGIE EN UITVOERINGSPROGRAMMA KLIMAATADAPTATIE

2023 - 2025

Versie: definitief
Datum: 22 december 2022

Auteurs:
- Bas Hoefeijzers
- Martijn Klootwijk

Inhoudsopgave

Samenvatting 5
1 Inleiding ... 8
1.1 Inleiding ... 8
1.2 Aanleiding ... 8
1.3 Planperiode ... 9
1.4 Aanpak ... 9
1.5 Beleidsverantwoording ... 9
1.6 Doel ... 9
1.7 Leeswijzer ... 9
2 Waar staan we nu? ... 10
2.1 Verankering van klimaatadaptie in beleid ... 10
2.2 Mate van samenwerking ... 11
2.2.1 Bovenregionaal niveau ... 11
2.2.2 Regionaal niveau ... 13
2.2.3 Lokaal niveau ... 13
2.3 Inzet van beschikbare maatregelen ... 14
2.4 Kwetsbaarheden op basis van lokale stresstesten ... 15
2.4.1 Hitte ... 15
2.4.2 Droogte ... 15
2.4.3 Wateroverlast ... 16
2.4.4 Overstroming ... 16
2.5 Kwetsbaarheden op basis van regionale stresstesten ... 16
2.6 Conclusie ... 17
3 Wat willen we bereiken? ... 18
3.1 Basisafspraken en ambities samenwerkingspartners ... 18
3.2 Ambities gemeente Etten-Leur ... 19
3.3 In te zetten koers ... 22
4 Wat gaan we doen? ... 23
4.1 Inleiding ... 23
4.2 Uitgevoerde activiteiten in 2022 ... 23
4.3 Plan 2023 ... 23
4.4 Groeiplan 2024 en verder ... 25
4.5 Wat is er nodig? ... 25
4.5.1 Exploitatie Uitgaven voor planperiode 2023-2025 ... 25
4.5.2 Investeringsuitgaven voor planperiode 2023-2025 ... 26

4.5.3 Personeel 26
4.5.4 Conclusie 26
Bijlage 1, Beleidsoverzicht 27
Bijlage 2, Verslag van klimaatatelier (15-dec 2020) 32
Bijlage 3: Verzamelde input 1e digitale sessie 33
Bijlage 4: Verzamelde input 2e digitale sessie 34
Bijlage 5: Omschrijving, middelen en inzet projecten als uitgevoerd in 2022 35
Bijlage 6: Omschrijving, middelen en inzet projecten 2023 36
Bijlage 7: Omschrijving, middelen en inzet projecten 2024 39
Bijlage 8: Omschrijving, middelen en inzet projecten 2025 41
Bijlage 9: Omschrijving, middelen en inzet projecten Basis + ... 42

Samenvatting

Inleiding

Het klimaat verandert. Perioden van extreem weer zoals extreme buien en extreme hitte zorgen voor problemen als wateroverlast en droogte. Door een verdere opwarming van de aarde zullen dergelijke weersextremen in de toekomst verder toenemen. Redenen genoeg dus om ons erop aan te passen. Uiteraard is dit niet nieuw en gebeurt er al veel in Etten-Leur. We werken al jaren samen met partners, inwoners en bedrijven. Daarbij versterken we groen- blauwe structuren binnen het stedelijk gebieden en herstellen we beekdalen in het buitengebied. Met bedrijven kijken we kritisch naar het waterverbruik en via regelgeving sturen we op waterrobuust bouwen. Samen met onze inwoners streven we ernaar de waterkwaliteit te verbeteren en wateroverlast aan te pakken. Omdat we als overheid niet alle grond in bezit hebben is samenwerking met particulieren, woningcorporaties en bedrijven(verenigingen) nodig en gewenst.

Met de in dit plan beschreven activeringsstrategie en bijbehorende uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie willen we een versnelling en een verbreding van onze aanpak realiseren, zoals ook gewenst in de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie. We willen meer ruimte voor water bij herinrichting van straten, meer ruimte voor groen bij nieuwbouwontwikkelingen en nog efficiënter samenwerken met onze partners. Versnelling en verbreding op de bestaande aanpak gaat niet vanzelf. Het vraagt om een goed inzicht in de huidige knelpunten, zowel op inhoud als in processen, over kansen voor verbreding en nieuwe samenwerkingsvormen. Met deze activeringsstrategie en dit uitvoeringsprogramma zoeken we naar een gezonde balans tussen de benodigde inzet van middelen (budget en inzet van uren) en het effect wat we samen realiseren. Het plan biedt structuur aan de gewenste samenwerking voor de korte en middellange termijn. Via gerichte activiteiten willen we actief bijdragen aan beleidsplannen zoals groenplannen, waterplannen maar ook calamiteitenplannen en plannen van andere organisaties.

Mate van samenwerking

Bij het opstellen van het uitvoeringsprogramma zijn veel (lokale) partijen direct betrokken of via input bij de klimaatdialogen betrokken. Het gaat om de volgende partners:

- Inwoners
- Ondernemers
- Ontwikkelaars
- Waterschap Brabantse Delta
- Drinkwaterbedrijf Brabant Water
- Provincie Noord-Brabant
- Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant
- GGD
- Rijkswaterstaat
- Veiligheidsregio / brandweer
- Energieleveranciers
- Woningcorporaties

In een succesvolle samenwerking op het vlak van klimaatadaptatie ontmoeten partners elkaar structureel, bijvoorbeeld via periodieke bijeenkomsten, herkennen en erkennen partners de opgave en zetten ze stappen in de vorm van concrete samenwerkingsafspraken. Om een beeld te krijgen van de verschillende samenwerkingsvormen en de mate waarin we al samenwerken op het vlak van klimaatadaptatie is in paragraaf 2.2 een analyse gemaakt op verschillende schaalniveaus: lokaal, regionaal en boven-regionaal.

Werkvelden en activiteiten

Om klimaatadaptatie steviger te verankeren in organisatie(s) en de maatschappij staan ons verschillende maatregelen of interventies ter beschikking. Zo zijn uit het oogpunt van rechtszekerheid heldere en concrete beleidsregels noodzakelijk, welke via omgevingsplannen en vergunningen op te

leggen zijn. Ook zijn er mogelijkheden om via stimulering en communicatie of subsidies en via eigen investeringsprojecten knelpunten op te lossen. Tabel S1 geeft een beeld van de huidige inzet van beschikbare middelen voor de verschillende werkvelden. Een o betekent dat dit werkveld nog niet is opgepakt of in de startblokken staat, een + geeft aan dat dit werkveld loopt en een ++ waarvoor geldt dat dit urgentie en aandacht vraagt en heeft. Overigens betekent dit niet dat hiervoor geen inzet meer benodigd is. Meer informatie over de beschikbare activiteiten en een toelichting hierop is te vinden in Bijlage 3.

Tabel S1: Kwalitatieve analyse inzet van middelen

Werkvelden	Toelichting	Kwalitatief oordeel
Team klimaatadaptatie	Er is een team klimaatadaptatie, maar dat komt niet structureel bijeen.	+
Strategie	Er wordt gewerkt aan het opstellen van een strategische visie die zijn basis vindt in de omgevingsvisie.	++
Communicatieboodschap	Er is nog geen communicatieaanpak	0
Eigen projecten openbare ruimte	Met operatie Waterweg zijn al veel wateroverlastknelpunten opgelost. Voor de hitte- en droogteknelpunten lopen minder projecten.	++
Eigen projecten vastgoed	Er zijn nog geen klimaatadaptieve projecten zoals vergroenen van parkeerplaatsen op sportparken of groene daken	++
Regelgeving nieuw/herbouw	Er is een hemelwaterverordening in de maak, maar deze is nog niet verankerd in een beleidskader en er zijn nog geen regels voor vergroening.	++
Activeren inwoners	Er zijn losse activiteiten zoals de Week van ons Water en steenbreekacties, maar er is geen gestructureerd activiteitenprogramma. Er loopt een Natuur in de Wijk programma. Er zijn eerste stappen gemaakt met een subsidieregeling voor groene daken.	+
Activeren woningcorporaties	Er zijn eerste stappen gezet om via overleg en de prestatieafspraken het onderwerp op de agenda te krijgen. Er is geen structureel overleg over klimaatadaptatie, noch een uitvoeringsagenda.	0
Activeren bedrijven	Er zijn eerste specifieke afspraken gemaakt over subsidies, groenplannen of uitvoeringsagenda's. Het thema staat wel op de agenda. Er is opdracht gegeven voor klimaatadvisering.	0
Activeren scholen	Er is geen groene schoolpleinen aanpak (wel zijn een paar schoolpleinen al vergroend)	0
Calamiteitenplan	Er zijn calamiteitenplannen maar deze zijn nog niet volledig en niet iedereen is er van op de hoogte	0
Onderzoek	Er zijn nog geen concrete vervolgstappen gemaakt om bijvoorbeeld knelpunten in hitte en droogte te definiëren en om een programmering op te stellen	0
Evaluatie	Er is nog geen concrete evaluatie of monitoringsaanpak om met het team de uitvoering periodiek bij te stellen.	0
Buitengebied	Er liggen al plannen voor het buitengebied maar er is nog niet een duidelijke programmering voor de restopgave.	+

Ambitieniveaus

Uit tabel S1 blijkt dat gestart is met de implementatie van klimaatadaptatie in en rond de organisatie. Er zijn stresstesten uitgevoerd, diverse gesprekken gevoerd en er zijn informele samenwerkingen aangegaan. In een uitvoeringsprogramma klimaatadaptatie wordt een set aan maatregelen geselecteerd die in verbinding staan met bestaande opgaven. Door deze uitgebreide koppeling van opgaven, belanghebbenden en vormen van sturing ontstaan er veel soorten maatregelen of activiteiten. Tijdens het opstellen van het uitvoeringsplan klimaatadaptatie is met beleidsmedewerkers van water, wonen, groen, mobiliteit, communicatie, onderwijs en stedenbouw gesproken. Ook zijn wijkmanagers meegenomen bij de eerdere gesprekken over de stresstesten. In deze gesprekken zijn de werkvelden en mogelijke activiteiten onderverdeeld in 2 ambitieniveaus die in tabel S2. zijn omschreven.

Tabel S2: Omschrijving Ambitieniveau Basis en Ambitieniveau Basis +.

Ambitieniveau Basis Er wordt gebouwd aan een sterk intern team door structureel bijeenkomsten te organiseren. De gemeente gaat op actieve wijze communiceren over het klimaatbestendig en natuurinclusief maken van de gemeente. Binnen de gemeente worden qua beleid en regeling stappen gezet om het groen door te ontwikkelen. Ook maken we een handreiking voor de verankering van klimaatadaptatie in groen-, woon-, economisch- en speelbeleid. Het beleid wordt ook door vertaald in juridisch bindende regels. De gemeente zal extra uren beschikbaar stellen voor technische advisering, programmering, werk-met-werk in eigen projecten in openbare ruimte en vastgoed. Op actieve wijze stimuleren we bedrijven, inwoners en corporaties door een combinatie van themabijeenkomsten, klimaatadviezen op maat, groenplannen, subsidies en activiteiten. We doen onderzoek om steeds gerichter knelpunten aan te pakken. Jaarlijks evalueren we de aanpak en samenwerking om deze waar mogelijk en wenselijk te verbeteren.
Ambitieniveau Basis + In het ambitieniveau "Basis-plus" voeren we naast het basisniveau extra activiteiten uit. Voor bedrijven wordt bijvoorbeeld ook een gemeentelijke subsidieregeling opgezet. Ook wordt er actief gewerkt aan het afkoppelen van sportcomplexen. Verder wordt vanwege het actiever aanzetten van projecten en ambities een versnelling gerealiseerd die in de verschillende jaren meer inzet en middelen vraagt. Dat betekent dus ook dat de projecten sneller worden uitgevoerd en dus een extra druk op de organisatie ontstaat. Overall wordt met dit ambitieniveau hoger ingezet.

Groeimodel

Er is gekozen om te starten met ambitieniveau Basis. Omdat er binnen dit ambitieniveau meer activiteiten zijn dan die passen binnen de huidige begroting en de beschikbare uren voor 2023, is daarnaast een prioritering van activiteiten geweest. Vanaf 2024 en verder kan via een groeimodel gekozen worden voor extra activiteiten vanuit het ambitieniveau basis, of voor een hoger ambitieniveau met aanvullende activiteiten. Hiervoor is dan wel aanvullend budget en inzet van uren benodigd. In bijlage 5 tot en met 7 staan de geprioriteerde projecten die in de periode 2023 – 2025 de focus verdienen om in ieder geval te worden opgepakt en uitgevoerd.

Benodigde middelen

Alleen met voldoende personele inzet en financiële middelen zijn we in staat om het gekozen ambitieniveau te realiseren en de benoemde activiteiten tot uitvoering te brengen. Hiervoor is op basis van kostenkengetallen een prognose gemaakt voor zowel eenmalig en structureel exploitatiebudget, jaarlijks investeringsbudget en inzet van uren. Voor de jaren 2023 tot en met 2025 zijn deze waarden weergegeven in tabel S3. Hierin zijn de structurele uren en het structureel benodigde budget zoals bepaald voor 2022 tevens opgenomen, ter verankering.

Tabel S3: Prognose op basis van kengetallen voor benodigde structurele inzet per jaar periode 2022-2025 (prijspeil 2022).

Jaartal	Incidenteel exploitatiebudget	Structureel exploitatiebudget		Investeringsbudget		Incidenteel benodigde uren	Structureel benodigde uren	
		jaarlijks	cumulatief	jaarlijks	cumulatief		jaarlijks	cumulatief
2022	€ 0,-	€ 70.000,-	€ 70.000,-	€ 0,-	€ 0,-		80	80
2023	€ 37.500,-	€ 77.000,-	€ 147.000,-	€ 340.000,-	€ 340.000,-	270	760	840
2024	€ 37.500,-	€ 40.000,-	€ 187.000,-	€ 150.000,-	€ 490.000,-	180	120	960
2025	€ 22.500,-	€ 0,-	€ 187.000,-	€ 0,-	€ 490.000,-	300	0	960

Tabel S3 resulteert cumulatief in de benodigde structurele financiele en personele middelen zoals weergegeven in tabel S4.

Tabel S4: Totaal benodigde exploitatiebudget, investeringsbudget en uren per jaar (zowel incidenteel als structureel, prijspeil 2022).

Jaartal	Exploitatie budget	Investeringsbudget	Benodigde uren
2022	€ 70.000,-	€ 0,-	80
2023	€ 184.500,-	€ 340.000,-	1110
2024	€ 224.500,-	€ 490.000,-	1140
2025	€ 209.500,-	€ 490.000,-	1260

1 Inleiding

1.1 Inleiding

Het klimaat verandert, daar kunnen we niet meer om heen. Wateroverlast door extreme buien en problemen als gevolg van langdurig droge perioden en hitte in de afgelopen jaren drukken ons met de neus op de feiten. Door een verdere opwarming van de aarde zullen dergelijke weersextremen in de toekomst verder toenemen. Redenen genoeg om ons te aan te passen aan deze veranderende klimatologische omstandigheden. Uiteraard is dit niet nieuw en gebeurt al veel in onze gemeente Etten-Leur. Zo werken we als gemeente al jaren samen met partners, inwoners en bedrijven aan het versterken van groen- blauwe structuren binnen de bebouwde omgeving en herstellen we beekdalen in het buitengebied. Met bedrijven kijken we kritisch naar het waterverbruik en via regelgeving sturen we op waterrobuust bouwen. Samen met onze inwoners streven we ernaar de waterkwaliteit te verbeteren en wateroverlast aan te pakken. Samenwerking met particulieren, woningcorporaties en bedrijven(verenigingen) is nodig en gewenst aangezien deze partijen meer dan 50% van alle grond in bezit hebben.

In dit plan zijn een activeringsstrategie en bijbehorende uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie beschreven, overeenkomstig de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie, waarmee we een versnelling en een verbreding van onze aanpak realiseren. We willen meer ruimte voor water bij herinrichting van straten, meer ruimte voor groen bij nieuwbouwontwikkelingen en nog efficiënter samenwerken met onze partners. Versnelling en verbreding op de bestaande aanpak is echter niet makkelijk. Het vraagt om een goed inzicht in de huidige knelpunten, zowel op inhoud als in processen, over kansen voor verbreding en nieuwe samenwerkingsvormen. Ook zoeken we met deze strategie naar een gezonde balans tussen de benodigde inzet van middelen en maatregelen. Het plan biedt structuur aan de gewenste samenwerking en kan worden beschouwd als een hulpmiddel, het is niet bindend. Via gerichte activiteiten willen we invloed uitoefenen op beleidsplannen zoals groenplannen, waterplannen maar ook calamiteitenplannen en plannen van andere organisaties.

1.2 Aanleiding

Binnen onze gemeente werken we via operatie “Water Weg” aan het verbeteren van de waterhuishouding. We lossen knelpunten wateroverlast in veel gevallen op met civieltechnische maatregelen. Een aanpak van droogte door bijvoorbeeld verharding weg te halen en een aanpak van hittestress (het ervaren van overlast door extreem warm weer) door bijvoorbeeld het plaatsen van groen zijn nog niet verankerd in ons beleid en handelen. Bovendien vraagt klimaatadaptatie om een bredere aanpak. De inzet van bedrijven, partners en inwoners is hierbij essentieel. Naast onze eigen investeringsmaatregelen willen we partners motiveren en stimuleren om ook maatregelen uit te voeren. We hebben op dit vlak behoefte aan het opstarten van nieuwe samenwerkingsprojecten (activering) en uitvoering daarvan (programmering).

In de afgelopen jaren hebben we al slagen gemaakt. Zo zijn er (nieuwe) stresstesten uitgevoerd, klimaatdialogen gevoerd, pilots en onderzoeken uitgevoerd en er zijn nieuwe samenwerkingsvormen opgezet. Een zoektocht naar kansen, partners en afspraken. In de bijlagen en op Klimaatportaal de Baronie[1] is meer informatie te vinden. Het balletje is gaan rollen en we willen nu de benoemde wensen en kansen concretiseren. Met het opstellen van een activeringsstrategie en een uitvoeringsprogramma creëren we meer structuur. In de strategie zetten we de koers uit voor de komende jaren en benoemen

[1] www.klimaatportaalbaronie.nl

we speerpunten. Het uitvoeringsprogramma bevat heldere afspraken en vormt een basis voor verdere samenwerking. Hopelijk is het een springplank voor meer.

1.3 Planperiode

De wereld en inzichten veranderen snel. Hiermee wijzigen ook de gewenste samenwerkingsvormen en activiteiten in verloop van de tijd. Om een goede balans te houden tussen structuur en voldoende mee kunnen meebewegen met ontwikkelingen hebben we gekozen voor een looptijd van drie jaar. Het plan geldt voor de periode van 1 januari 2023 tot en met 31 december 2025.

1.4 Aanpak

Het uitvoeringsprogramma is tot stand gekomen door gebruik te maken van de uitgebreide klimaatdialogen, waarbij een groot aantal partners is betrokken zoals waterschap Brabantse Delta, drinkwaterbedrijf Brabant Water, provincie Noord-Brabant, de GGD, Rijkswaterstaat, de Veiligheidsregio, de brandweer, energieleveranciers, woningcorporaties maar ook bedrijven, agrarische bedrijven, ontwikkelaars en inwoners.
Dit gemeentelijke uitvoeringsprogramma is vervolgens met een brede interne dialoog tot stand gekomen. De gesprekken over opgaven, wensen en benodigde maatregelen om te werken aan een klimaatbestendige gemeente hebben geleid tot een uitvoeringsprogramma en zijn uitgewerkt tot een aantal concrete projectvoorstellen. Via een enquête en gerichte gesprekken hebben we het resultaat getoetst bij de stakeholders.

1.5 Beleidsverantwoording

Dit uitvoeringsprogramma is een uitwerking binnen het landelijke Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie als ook als input voor de uitwerking van de omgevingswet in een omgevingsvisie, programma en plan. Daarmee kan extra worden ingezet op de samenhang met groen, natuur inclusief en biodiversiteit.
In het landelijke programma (DPRA) worden lokale overheden opgeroepen om samen met partners een lokaal uitvoeringsprogramma op te stellen. Dit uitvoeringsprogramma staat daarom niet op zichzelf. Ongeveer tegelijkertijd zijn en worden er ook uitvoeringsprogramma's voor Zuid-Nederland en Klimaatkring de Baronie opgesteld. Er is een sterke relatie tussen het lokale en de regionale uitvoeringsprogramma's. De regionale programma's zorgen voor kennisuitwisseling, samenwerking en innovatie. De regionale samenwerking ondersteunt de lokale aanpak.

1.6 Doel

Doel van deze activeringsstrategie met bijbehorend uitvoeringsprogramma is om de opbrengsten van uitgevoerd klimaatstresstesten en klimaatdialogen door te vertalen naar een concrete set aan activiteiten, beleidsregels en projecten. Hierbij wordt de combinatie gezocht met regionale afspraken en lopende processen. Ook worden de benodigde middelen bepaald.

1.7 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 beschrijven we de huidige situatie. We onderzoeken welke samenwerkingsafspraken bijvoorbeeld al zijn gemaakt en welke beleidsstukken al elementen van klimaatadaptatie bevatten. In hoofdstuk 3 beschrijven we de ambitie. Hierbij maken we onderscheid in verplichte (basis) en gewenste (basis+) activiteiten. Hoofdstuk 4 geeft concreet invulling aan de zeven tegels van Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie in de vorm van te verrichten activiteiten en beschrijft de benodigde middelen en tijdsbesteding.

2 Waar staan we nu?

Bij een succesvolle uitvoering van klimaatadaptatie werken gemeente en waterschap op basis van eigen beleid en uitvoeringsprogramma's nauw samen met diverse partners. Dit kan in de vorm van onder andere stimulering of regelgeving. Maar ook door projecten op het gebied van onder andere overstroming, wateroverlast, droogte en hitte. Het thema wordt natuurlijk ook besproken in bestaande reguliere overleggen, zoals met de water- en klimaatkring, het overleg wonen en het reguliere overleg met woningbouwcorporaties, huurders belangenvereniging Etten-leur, of het waterschap. Tabel 1 illustreert een breed palet aan thema's, beleidssporen, te betrekken partners en in te zetten middelen. De complexiteit van een volledige verankering van klimaatadaptatie is hiermee gelijk in beeld.

Tabel 1: Scope klimaatadaptatie

Thema's	Beleidssporen	Partners	Middelen
Wateroverlast Hitte Droogte Waterkwaliteit Biodiversiteit Woonmilieu Bodemdaling Gezondheid Werkmilieu Overstroming	Gemeentelijk rioleringsplan Groenbeleidsnota Woonvisie Economische visie Mobiliteitsvisie Gezondheid/Vitaliteit/Jeugd agenda Waterbeheerplan Duurzaamheidsvisie (bouwstenen voor) Omgevingsvisie	<u>Regio</u> Waterschap Evides Provincie Omgevingsdienst Rijkswaterstaat Veiligheidsregio en brandweer Natuurorganisaties <u>Gemeente</u> GGD Ontwikkelaars Bedrijven en ondernemersverenigingen ZLTO Energieleveranciers Tennet, Enexis <u>Buurt</u> Scholen Woningcorporaties Wijkverenigingen <u>Individueel</u> Bedrijven winkels Bedrijven op bedrijventerreinen Inwoners	Visie en stresstesten Activiteitenprogramma's Communicatie Subsidies Regelgeving Investeringen

2.1 Verankering van klimaatadaptie in beleid

Om een beeld te krijgen van de mate waarin klimaatadaptatie is verankerd in de verschillende beleidsplannen hebben we een analyse gemaakt. Bij een succesvolle beleidsmatige uitrol van klimaatadaptatie mag verwacht worden dat niet alleen in beleidsplannen rond water en groen, maar ook in de andere gemeentelijke beleidsterreinen elementen van klimaatadaptatie in de visie en onderliggende uitvoeringsplannen zijn opgenomen. In de analyse hebben we op kwalitatieve wijze bepaald of er in de beleidsplannen op visie en uitwerkingsniveau elementen van klimaatadaptatie zijn beschreven zijn. Een samenvatting van de beleidsstukken is opgenomen in bijlage 1. Tabel 2 geeft het resultaat van deze analyse. Een o betekent dat het te verwachten element niet is opgenomen in het plan. Een + betekent dat het te verwachten element summier is opgenomen, een ++ niet volledig is opgenomen en een +++ volledig opgenomen.

Tabel 2: mate van verankering klimaatadaptatie in beleidsplannen

Beleidsplan	Verwachtte elementen	Kwalitatief oordeel
Gemeentelijk rioleringsplan	Wateroverlast, water vasthouden	+++
Groenagenda	Ontstenen, klimaatadaptatie	o
Economische visie	Toekomstbestendige, aantrekkelijke, groene bedrijventerreinen	o
Mobiliteitsvisie	Hittebestendige verplaatsingsroute, ruimte voor groene parkeerplaatsen	o
Uitvoeringsplan Volksgezondheid	Groene schoolpleinen, groene aantrekkelijke leefomgeving	+
Waterbeheerplan (Waterschap Brabantse Delta)	Overstromingen, wateroverlast waterberging	+++
Duurzaamheidsvisie	Klimaatadaptatie en biodiversiteit	+
Omgevingsvisie	Haakjes voor bovenstaande onderwerpen	+

Uit de tabel kan worden opgemaakt dat niet alle elementen en niet op alle plaatsen klimaatadaptatie is door vertaald in andere beleidsvelden. Ook is een deel van het bestaande beleid verouderd. In het kader van de omgevingswet en omgevingsvisie zal samenhangend beleid en beleidsregels worden opgesteld passend in de verschillende programma's

2.2 Mate van samenwerking

In een succesvolle samenwerking op het vlak van klimaatadaptatie ontmoeten partners elkaar structureel, bijvoorbeeld via periodieke bijeenkomsten, herkennen en erkennen partners de opgave en zetten ze stappen in de vorm van concrete samenwerkingsafspraken. Om een beeld te krijgen van de verschillende samenwerkingsvormen en de mate waarin we al samenwerken op het vlak van klimaatadaptatie hebben we een analyse gemaakt op verschillende schaalniveaus: lokaal, regionaal en bovenregionaal.

2.2.1 *Bovenregionaal niveau*

Via Klimaatkring de Baronie participeren we ook in *DPRA-Zuid (DPRA = Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie)*. In dit samenwerkingsverband werken gemeenten, waterschappen en provincies Noord-Brabant en Limburg samen aan klimaatadaptatie. In 2020 is een uitvoeringsprogramma vastgesteld. De huidige uitvoeringsagenda is een momentopname en wordt de komende jaren periodiek geactualiseerd en aangevuld. Tabel 3 toont de voorziene activiteiten.

Tabel 3: Activiteiten uitvoeringsprogramma DPRA-Zuid

- Bepalen van één gezamenlijke ambitie en strategie voor klimaatadaptatie,
- Ontwikkelen van een monitor voor het volgen van ontwikkelingen en het onderling leren van elkaar en inzicht in de beweging naar klimaatbestendig handelen,
- Oppakken risicodialogen op andere schaalniveaus. Ervaringen delen in het platform,
- Maatregelen vastleggen in een uitvoeringsagenda en agendering/ verbinding naar uitvoering naar andere schaalniveaus,
- Kennis uitwisselen tussen en met werkregio 's en provincies via het Platform (onder andere via veldbezoeken en het gezamenlijk monitoren van de voortgang),
- Relevante documenten, goede en (deels) mislukte voorbeelden ontsluiten in een besloten leeromgeving,
- Verbinden van partijen via bijvoorbeeld congressen,
- Optreden als gesprekspartner met Rijk/DPRA, onder andere richting Deltafonds voor planperiode 2028 en verder.

De regio West-Brabant werkt samen aan een *regionale investeringsagenda (RIA) Baronie* als onderdeel van de verstedelijkingsagenda Breda-Tilburg. De samenwerkende gemeenten en waterschap inventariseren op het gebied van wonen, werken, mobiliteit en landschap waar regionale opgaven liggen. Gezamenlijk wordt een bod gemaakt waarmee gesproken kan worden met partners als het Rijk

en provincie. Voor klimaatadaptatie betekent dit dat we regionale(re) opgaven als droogteaanpak, landbouwtransitie en realisatie van het natuurnetwerk beter regionaal positioneren. De centrale missie van deze RIA is om door bundeling van publieke en private investeringen op wonen, groen-blauw, economie en bereikbaarheid als regio Breda gezond te groeien. De omvang van benodigde investeringsvolume van de RIA tot 2040 wordt ingeschat tussen 17 en 25 miljard euro. De benodigde investeringen voor de pijler groen-blauw worden ingeschat op 4% van dit bedrag. Zie tabel 4.

Tabel 4: Activiteiten RIA.

• Integrale benadering van gezamenlijke regionale opgaven • Benutten woningbouw als hefboom voor een sterke, gezonde regio • Creëren van een voorwaardelijke koppeling met andere investeringsopgaven (landschap + bereikbaarheid + wonen + economie) inclusief het versterken van een groen-blauw raamwerk.

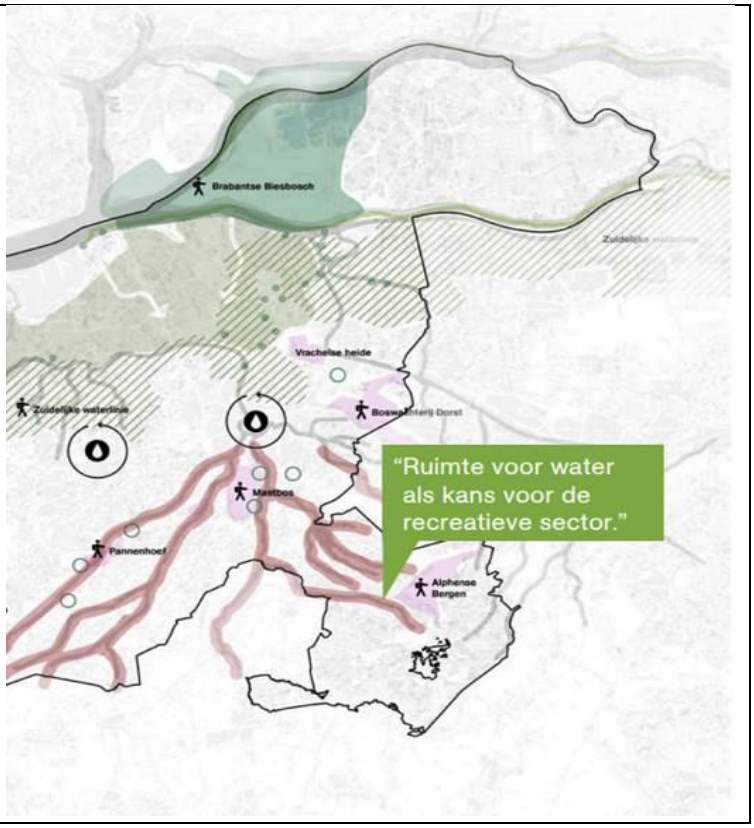
In de driehoek Etten-Leur – Zevenbergen – Prinsenbeek komen de opgaven voor woningbouw, het realiseren van waterberging en natuurwaarde en het oplossen van een regionale verkeersopgave samen. Het landschap kan verder worden ontwikkeld als geledingzone tussen de kernen. Hier is realisatie van waterberging en natuurwaarde rond de Mark mogelijk, kunnen de Beemden rond de Mark met het Liesbos en de Rith worden verbonden en de identiteit van de Zuiderwaterlinie worden versterkt. Woningbouwopgaven kunnen worden verbonden met landschapsinvesteringen.

Op bovenregionaal niveau is ook het Panorama West-Brabant opgesteld. Binnen dit panorama wordt gewerkt aan een regionale agenda en zijn verschillende werkgroepen actief waaronder toekomstbestendige bedrijventerreinen. In dit Panorama zijn vier opgaven benoemd: water verbindt ons, een rijk boerenland, nieuwe energie en meer tijd voor elkaar. Deze vier grote stuwende transitieopgaven van het Panorama Nederland zijn vertaald naar de Regio West-Brabant in de vorm van een kaart van de regio per thema met een aantal concrete kansen waar partijen in het gebied mee aan de slag kunnen gaan. Zie ook tabel 5 en figuur 1.

Tabel 5: Activiteiten Panorama West Brabant.

• Zorgen voor ruimte voor water in stedelijk gebied om hiermee een aantrekkelijke openbare ruimte te creëren, • Ontwikkelen van bestaande landgoederen met gebruikmaking van bestaande aantrekkelijke natuur en erfgoed, • Inzet van maatregelen in de bovenloop van de beken, om water vast te houden in het gebied en benutten van kansen voor recreatie, • Beschermen waardevolle natuurgebieden op de Brabantse Wal en verbeteren van de natuurbeleving, • Benutten benodigde ingrepen voor waterveiligheid voor recreatie en toerisme en energievoorziening, • Interessante oude stadjes die onderdeel uit maakten van de Zuiderwaterlinie als poort voor toeristische activiteit in het gebied laten dienen, • Vermindering van CO2-uitstoot samen laten gaan met natuurontwikkeling en ruimte voor water. Door de Naad van Brabant goed te beschermen en waar mogelijk ruimte te geven voor vernatting wordt de natuur daar aantrekkelijker, • Vernatte gronden klinken niet in en stoten minder CO2 uit.

Figuur 1: Opgaven Panorama West Brabant

De Gemeente Etten-leur heeft op dit moment er voor gekozen de ontwikkelingen te volgen en niet om actief aan Regio West-Brabant deel te nemen.

2.2.2 *Regionaal niveau*

Op het gebied van klimaatadaptatie werken we samen binnen klimaatkring de Baronie. Dit is een regionale samenwerking op het gebied van water en klimaat met de gemeenten Alphen-Chaam, Baarle-Nassau, Breda, Rucphen, Zundert, waterschap Brabantse Delta en de gemeente Etten-Leur. Binnen deze kring zijn relaties gelegd met partners zoals waterschap Brabantse Delta, Brabant Water, Provincie Noord-Brabant, Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant, Rijkswaterstaat, de Veiligheidsregio, de brandweer en natuurorganisaties.

Op weg naar een uitvoeringsagenda

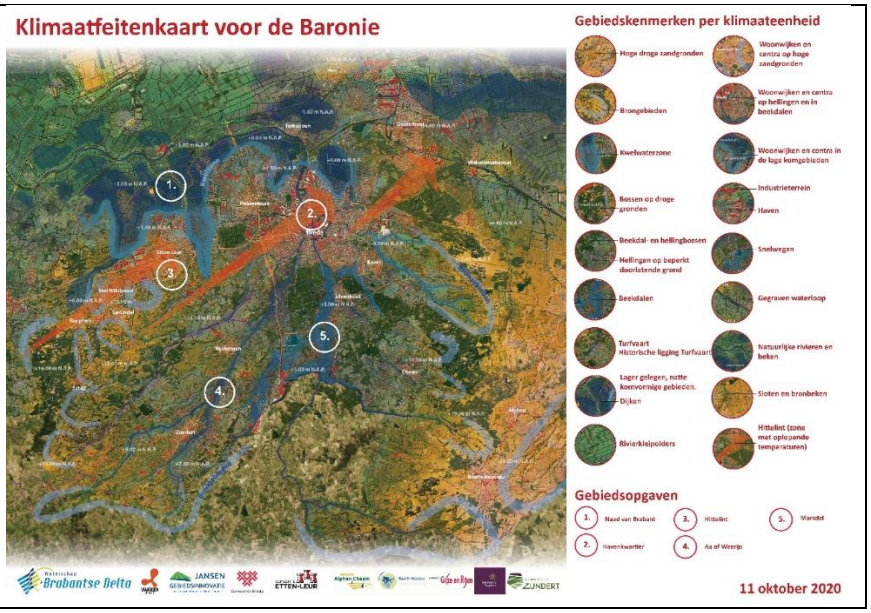
Binnen de klimaatkring is inmiddels een netwerk van ongeveer 300 mensen opgebouwd, zijn regionale verbanden aan elkaar gekoppeld, is er een verbindende kaart opgesteld en zijn meerdere projecten en tussenproducten van de meerjarenprogrammering 2020-2021 uitgevoerd.

Er zit binnen Klimaatkring de Baronie veel energie en gezamenlijk met andere partijen zoals ondernemers en inwoners wordt invulling gegeven aan het (verder) klimaatbestendig maken van de regio. Het acteren op alleen de wateragenda is echter onvoldoende. Ook de groen-, toerisme-, cultuur-, landbouw,- en energieagenda vergen inhoudelijke afstemming. Naast het opbouwen van een netwerk met ondernemers, partners en inwoners is het ook noodzakelijk om de verschillende beleidsvelden met elkaar te verbinden. Voor het meerjarenprogramma 2022-2023 en om te komen tot een concreet uitvoeringsprogramma zijn zes hoofdlijnen geformuleerd. Zie hiervoor tabel 6 en figuur 2.

Tabel 6: Activiteiten Klimaatkring de Baronie

- Opstellen van een overzichtskaart met projecten als basis voor een periodiek Baronie breed overleg
- Versnellen van een aantal geprioriteerde projecten door inzet van extra middelen
- Opstellen van een programma van eisen voor klimaatadaptatie
- Organiseren van themabijeenkomsten om het netwerk te versterken
- Oprichten van een aantal thematische werkgroepen
- (Mee)werken aan een investeringsagenda.

Figuur 2: Klimaatfeitenkaart Klimaatkring 'de Baronie'

2.2.3 *Lokaal niveau*

In 2020 en 2021 zijn binnen en buiten de gemeente klimaatdialogen gevoerd. Door de uitwisseling van kennis en informatie versterken deze dialogen de bestaande samenwerking binnen onze organisatie en tussen onze gemeente en externe partijen. Tijdens deze zogenaamde klimaatateliers bleek dat de

oplossing voor stedelijk gebied en buitengebied duidelijk verschillend zijn. In het buitengebied spelen vooral de problemen van droogte (zuidelijke deel) en wateroverlast. Hitte is nog een minder groot probleem. In bebouwd gebied liggen met name bij nieuwbouw en herontwikkeling veel kansen. Genoemde speerpunten zijn benoemd in tabel 7.

Tabel 7: Benoemde speerpunten op lokaal niveau.

Oplossingen aan het (regionale) watersysteem

- Inzet van (natte) ecologische verbindingszones tussen natuurgebieden,
- Beekdalen zoveel mogelijk vrijhouden van intensief (landbouwkundig) gebruik,
- Slimmer beheren van het waterpeil (inspelen op zowel te nat als te droog),
- Bovenstrooms (in het zuiden) water vasthouden,
- Omschakelen van een versnelde waterafvoer naar een vertraagde afvoer,
- Natuur-inclusieve landbouw (landbouw binnen de grenzen van de natuur),
- Vergroten van de sponswerking (adsorberen van water) van landbouwgronden,
- Aanpassen van teelten en teeltwijzen,
- Aanpassen heffingensysteem om klimaatadaptatie te stimuleren,
- Het waterschap investeert in verband met verzwakking van dijken bij langdurige droogte in het noordelijk Buitengebied om de kans op overstroming te beperken en verdroging tegen te gaan.

Oplossingen aan gebouwen en terreinen

- De gemeente is al bezig met het stellen van minimale eisen voor het bergen van regenwater op eigen terrein,
- Op basis van modelverondering riool en waterzorgheffing onderzoek naar haalbaarheid/wenselijkheid koppelen WOZ-waarde van woningen aan hemelwateropslag,
- Rekening houden met sociale huur bij treffen van duurzame maatregelen aan gebouwen en terreinen,
- Benutten kansen voor vergroening speelpleinen of vergroening parkeerplaatsen.

Oplossingen voor gedragsverandering en voorlichting

- Inzetten op gedragsverandering van en voorlichting aan inwoners,
- Inzetten van ‘tuinmaatjes’ of ‘tuincoaches’,
- Begrijpelijke communicatie (vermijd termen als klimaatadaptatie).

Ook zijn in de omgevingsvisie passages opgenomen over het verband tussen een gezonde leefomgeving en het verbeteren van gezondheid en welbevinden en het verhogen van sociale contacten. Bij de uitvoering van projecten is het wenselijk om technische advisering omtrent klimaatadaptatie een plek te geven om deze punten te verbeteren.

2.3 Inzet van beschikbare maatregelen

Er zijn verschillende mogelijkheden om klimaatadaptatie steviger te verankeren in organisatie(s) en de maatschappij. Bijvoorbeeld regelgeving via bestemmingsplannen of verordeningen, stimulering via communicatie of subsidies en eigen investeringsprojecten om knelpunten op te lossen. Tabel 3 geeft een beeld van de huidige inzet van beschikbare middelen voor de verschillende werkvelden. Dit beeld is opgebouwd op basis van vraaggesprekken met gemeentelijke medewerkers en twee digitale sessies met collega’s om deze input verder te verzamelen en aan te scherpen. Ook zijn de uitkomsten in een vervolgsessie met collega’s gebruikt om de wensen voor de nabije toekomst te inventariseren. Tabel 8 geeft de opgehaalde input weer. Een o betekent dat dit werkveld nog niet is opgepakt of in de startblokken staat, een + geeft aan dat dit werkveld loopt en een ++ waarvoor geldt dat dit urgentie en aandacht vraagt en heeft. Overigens betekent dit niet dat hiervoor geen inzet meer benodigd is. Meer informatie over de beschikbare middelen en een toelichting hierop is te vinden in Bijlage 3.

Tabel 8: Kwalitatieve analyse inzet van middelen

Werkvelden	Toelichting	Kwalitatief oordeel
Team klimaatadaptatie	Er is een team klimaatadaptatie, maar dat komt niet structureel bijeen.	+
Strategie	Er wordt gewerkt aan het opstellen van een strategische visie.	++
Communicatieboodschap	Er is nog geen communicatieaanpak	0
Eigen projecten openbare ruimte	Met operatie Waterweg zijn al veel wateroverlastknelpunten opgelost. Voor de hitte- en droogteknelpunten lopen minder projecten.	++
Eigen projecten vastgoed	Er zijn nog geen klimaatadaptieve projecten zoals vergroenen van parkeerplaatsen op sportparken of groene daken	++
Regelgeving nieuw/herbouw	Er is een hemelwaterverordening in de maak, maar er is nog geen beleidskader en er zijn nog geen regels voor vergroening en natuur in de stad (biodiversiteit). Voor (her)ontwikkeling ontbreken duidelijke beleidsregels voor groen, water en biodiversiteit.	++
Activeren inwoners	Er zijn losse activiteiten zoals de Week van ons Water en steenbreekacties, maar er is geen gestructureerd activiteitenprogramma. Er loopt een Natuur in de Wijk programma. Er zijn eerste stappen gemaakt met een subsidieregeling voor groene daken. Gemeente heeft een Soortenmanagementplan voor gebouwbewonende soorten in het stedelijk gebied.	+
Activeren woningcorporaties	Er zijn eerste stappen gezet om via overleg en de prestatieafspraken het onderwerp op de agenda te krijgen. Er is geen structureel overleg over klimaatadaptatie, noch een uitvoeringsagenda. Wel is er overleg over het SMP en de generieke ontheffing Wnb.	0
Activeren bedrijven	Er zijn eerste specifieke afspraken gemaakt over subsidies, groenplannen of uitvoeringsagenda's. Het thema staat wel op de agenda. Er is opdracht gegeven voor klimaatadvisering.	0
Activeren scholen	Er is geen groene schoolpleinen aanpak (wel zijn een paar schoolpleinen al vergroend)	0
Calamiteitenplan	Er zijn calamiteitenplannen maar deze zijn nog niet volledig en niet iedereen is er van op de hoogte	0
Onderzoek	Er zijn nog geen concrete vervolgstappen gemaakt om bijvoorbeeld knelpunten in hitte en droogte te definiëren en om een programmering op te stellen	0
Evaluatie	Er is nog geen concrete evaluatie of monitoringsaanpak om met het team de uitvoering periodiek bij te stellen.	0
Buitengebied	Er liggen al plannen voor het buitengebied maar er is nog niet een duidelijke programmering voor de restopgave.	+

2.4 Kwetsbaarheden op basis van lokale stresstesten

In de vorm van lokale stresstesten hebben we de kwetsbaarheden en mogelijke oplossingsrichtingen in kaart gebracht. De theoretische resultaten zijn in klimaatdialogen voorgelegd en geverifieerd. Zie bijlage 2.

2.4.1 *Hitte*

Zowel de centrumwijken als de woonwijken scoren slecht op het thema hitte. Groen en water hebben een verkoelend effect, maar zijn in de stedelijke omgeving minder aanwezig. Met name de wijk Banakkers waar veel buitenactiviteiten zoals zwemmen, fietsen of wandelen plaatsvinden is kwetsbaar. De gevoelstemperatuur kan hier op een zomerse dag oplopen tot boven de 45 °C. Ook zijn er vanuit historische ontwikkeling van wijken verschillen tussen de oudere wijken, ingericht met minder water en groen en de nieuwere wijken in de gemeente.

2.4.2 *Droogte*

In Etten-Leur Noord vormt de uitdroging van dijken een risico. Inklinking van de bodem kan een mogelijke dijkdoorbraak tot gevolg hebben. Verder zijn de landbouwgebieden en natuurgebieden in Buitengebied Noord en Zuid gevoelig voor droogte. Gewasopbrengsten komen tijdens langdurig droge perioden onder druk te staan door gebrek aan water. Doordat ook natuurgebieden uitdrogen neemt het risico op natuurbranden en het verdwijnen van natte natuur en gebiedseigen flora en fauna toe.

2.4.3 *Wateroverlast*

Het bedrijventerrein Vosdonk komt naar voren als een potentieel knelpunt voor wateroverlast. Dit is ook te zien op het klimaatportaal (www.klimaatportaalbaronie.nl). Door de uitvoering van Operatie Water Weg zijn de meeste knelpunten opgelost. Ook proberen we als gemeente te handhaven dat er voldoende ruimte tussen de kavels over blijft voor waterberging en infiltratie naar de bodem (voor zover dat mogelijk is). De Omgevingsvisie zet in op meer groen en water op industrieterrein Vosdonk. Met een Hemelwaterverordening zorgen we ervoor dat bij nieuwe ontwikkelingen aan de opgaven voor waterberging wordt voldaan.

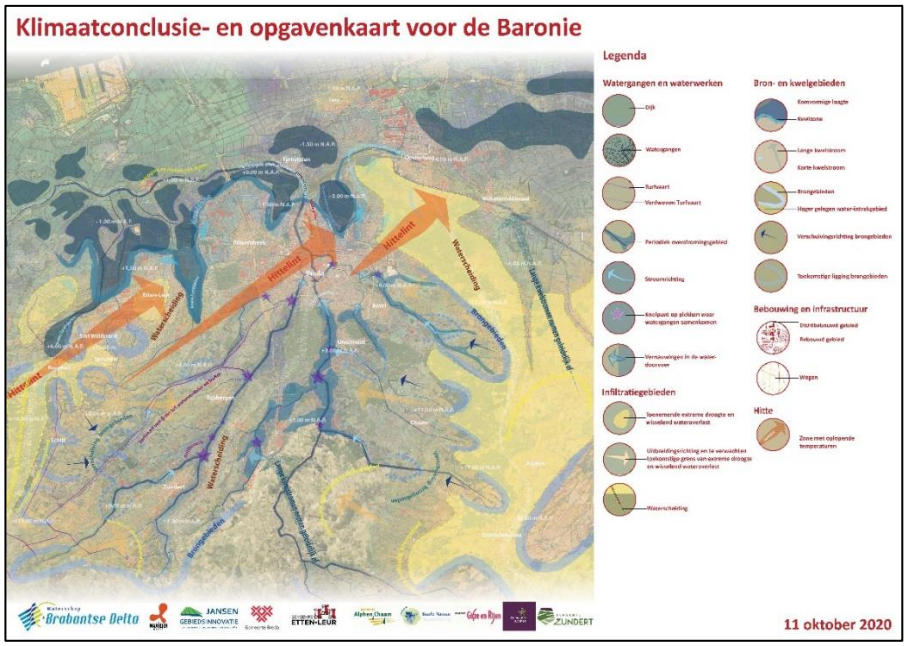
In Etten-Leur hebben we ook te maken met afvoer van water vanuit het zuiden van de gemeente en de rest van de regio. Het water wat hier vandaan komt moet worden afgevoerd via de oost- of westkant van het stedelijk gebied, waar respectievelijk de Brandsevaart en de Lokkervaart liggen. Langs deze twee afvoerroutes is al eerder wateroverlast gesignaleerd en worden daardoor aangemerkt als knelpunten voor de gemeente.

2.4.4 *Overstroming*

Voornamelijk het Buitengebied Noord is kwetsbaar voor overstroming vanuit het Hollands Diep. Bijna dit hele gebied zal tijdens een overstroming onderlopen en de waterdiepte kan maar liefst oplopen tot 7 meter. Het gevolg is dat wegen onbegaanbaar zijn en huizen geheel onder water komen te staan. Hierdoor kan er veel schade ontstaan en kunnen er slachtoffers vallen als hulpdiensten niet ter plaatse kunnen komen of niet tijdig kan worden geëvacueerd.

2.5 Kwetsbaarheden op basis van regionale stresstesten

De Baronie is een centrisch opgebouwd landschap op de overgang van hoge warme zandgronden naar lage koele kleigronden. Breda vormt daarin het waterverdeelcentrum waar de waaier van beken vanuit het zuiden naartoe stromen om vervolgens samen te vloeien in Rivier de Mark die ten noorden van Breda hoger dan haar omgeving door het laagland stroomt. Breda heeft dan ook een regionale rol in het waterverdeel- en klimaatbeheersysteem. De opgavenkaart voor de Baronie is weergegeven in figuur 2.

Figuur 3: Klimaatconclusie en opgavenkaart voor de Baronie

Met het veranderende klimaat zien we dat het systeem op steeds meer punten haar evenwicht begint te verliezen. Op de hogere delen, met name aan de westzijde in de zone Etten-Leur – Rucphen, zien we door een gering bufferend vermogen en toenemende verstedelijking, droogte, hitte en wateroverlast bij hevige buien toenemen. Dit wordt versterkt door wateronttrekkingen. In mindere mate zien we dit patroon ook aan de oostzijde in de zone Baarle-Nassau en Alphen-Chaam. Gevolg is dat brongebieden opdrogen en richting de lage delen van het beekdal verschuiven. De constante voeding van water maakt plaats voor toenemende wisselingen in droogte en wateroverlast. Hierdoor sterven bossen en daarmee de biodiversiteit geleidelijk. Dit heeft vervolgens een negatief effect op het bufferend vermogen van het landschap waardoor deze minder weerbaar wordt tegen klimaatverandering. Dit speelt met name aan de oostflanken van de Baronie (zone Baarle-Nassau, Alphen-Chaam).

De westflank (Zundert, Rucphen, en een deel van Etten-Leur) heeft het voordeel dat de beken niet haaks op, maar parallel aan de hellingen liggen, waardoor het water langer wordt vastgehouden en middels systemen als de Turfvaart beter verdeeld kan worden. In de lagere delen van het watersysteem zien we door toenemende fluctuaties wateroverlast en overstromingen toenemen en in periodes met weinig neerslag beken en sloten droogvallen. Het andere deel van het overtollige regenwater van Etten-Leur wordt afgevoerd via de Lokkervaart en Brandsevaart / Leurse Haven. In de komvormige laagten van de Naad van Brabant (lijn Roosendaal, Etten-Leur, Breda) langdurige droogte tot inklink van dijken en maaiveld leiden, waardoor het risico op overstroming en wateroverlast zal toenemen.

Door toenemende wisselingen in droogte en neerslag moet de regio zich opmaken van een primair waterafvoerend naar een watervasthoudend systeem.

2.6 Conclusie

Uit de analyse blijkt dat gemeente Etten-Leur gestart is met de implementatie van klimaatadaptatie in en rond de organisatie. Er zijn stresstesten uitgevoerd, diverse gesprekken gevoerd en er zijn informele samenwerkingen aangegaan. Uit de verschillende gesprekken zijn speerpunten voor het vervolg benoemd. Net als op veel plaatsen is het nu tijd om alle kansen tot samenwerking, verbetering en versnelling door te vertalen naar concrete (deel)voorstellen. Het lijkt daarom logisch om zowel op beleidsmatig gebied, concrete uitvoering en samenwerking acties te ondernemen en te formuleren.

3 Wat willen we bereiken?

Klimaatadaptatie is geen vrijblijvende aangelegenheid meer. In het kader van het Delta Programma Ruimtelijke Adaptatie zijn bestuurlijke afspraken gemaakt over verankering van klimaatadaptatie en het moment waarop we als Nederlandse gemeenten klimaatbestendig(er) willen zijn. Bovenop deze verplichte basis zijn er ook ambities van de verschillende samenwerkingspartners.

3.1 Basisafspraken en ambities samenwerkingspartners

In het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie (DPRA) zijn doelstellingen opgenomen om vanaf 2020 klimaatrobuust te handelen en in 2050 een klimaatbestendige leefomgeving te hebben. Het Deltaplan bestaat uit 7 ambities:

- Kwetsbaarheid in beeld brengen,
- Risicodialoog voeren en strategie opstellen,
- Uitvoeringsagenda opstellen,
- Meekoppelkansen benutten,
- Stimuleren en faciliteren,
- Reguleren en borgen,
- Handelen bij calamiteiten.

Deze ambities vormen de basis voor klimaatadaptatie.

De Brabantse waterschappen en de provincie Noord-Brabant hebben een gezamenlijke wateragenda opgesteld. De agenda fungeerde als onderlegger voor de provinciale omgevingsvisie. De agenda bevat ook uitgangspunten voor het lokaal waterbeheer. De belangrijkste uitgangspunten uit deze agenda zijn:

- Het bestaande beleid op het gebied van waterveiligheid, wateroverlast, drinkwater, droogtebestrijding, beekherstel, waterkwaliteit en ecologische verbindingszones vormt de basis voor een leefbaar en klimaatbestendig Brabant.
- Om de effecten van klimaatverandering op te vangen is er in de toekomst meer ruimte nodig voor water en het schoner maken van water. Dit vraagt soms om drastische keuzes in gebieden met water als primaire omgevingswaarde.
- Daarbuiten is het ook nodig om waterdoelen mee te nemen in ruimtelijk-economische of andere ontwikkelingen. Zo sluit duurzame landbouw naadloos aan bij de aanpak van droogte, wateroverlast en waterkwaliteit.
- De kwaliteit van de ondergrond vraagt meer aandacht. De ondergrond wordt voor steeds meer doeleinden benut. Er is extra aandacht nodig voor het vitale belang van de drinkwatervoorziening, gezien de eventuele opwarming van de ondergrond en dus ook de leidingen. Ook in de toekomst willen we beschikken over voldoende schoon en gezond drinkwater.

Binnen klimaatkring de Baronie zijn de afgelopen jaren talrijke klimaatprojecten gerealiseerd. Mensen zijn samen aan de slag gegaan om deze regio beter bestand te maken tegen het veranderende klimaat. De ambitie is om de Baronie nog mooier, biodiverser en klimaatbestendiger te maken.

3.2 Ambities gemeente Etten-Leur

In onze duurzaamheidsvisie en het Gemeentelijk Rioleringsplan hebben we op strategisch niveau een basis gelegd voor de ambities voor Klimaatadaptatie.

Rol bewoner en overheid
Bewoners worden zich bewust dat ze onderdeel zijn van de natuurlijke leefomgeving en nemen steeds meer eigen initiatief om duurzamer te leven. De rol van de overheid verandert hierdoor. 'Zorgen voor' maakt geleidelijk plaats voor initiëren, faciliteren en ondersteunen van de gewenste ontwikkelingen.

Duurzaam en doelmatig
Door de klimaatverandering zijn er meer extreme regenbuien, (te) droge of juist (te) natte periodes en hittestress in stedelijk gebied. De schadelijke gevolgen gaan we beperken. Uitgangspunt hierbij is het doelmatig scheiden van waterstromen, ofwel het regenwater van de riolering afkoppelen.

Figuur 4: Passages uit gemeentelijk rioleringsplan 2019-2023

Veranderende rol overheid
Onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen de heersende opvatting dat de overheid niet alles voor de burgers en bedrijven kan en moet regelen, zal ook juist bij duurzaamheid de rol van de gemeente veranderen en zal er meer initiatief vanuit de burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties zelf moeten komen. Dit sluit ook aan bij de Toekomstvisie. Het zal nog zoeken zijn hoe deze nieuwe rol ingevuld gaat worden, waarbij per dossier de in te vullen rol kan verschillen.

Figuur 5: Passage uit duurzaamheidsvisie

In dit uitvoeringsprogramma klimaatadaptatie wordt een set aan maatregelen gekozen om de eigen organisatie, inwoners, woningcorporaties en bedrijven te stimuleren om maatregelen te nemen om wateroverlast, hitte en droogte tegen te gaan. In het maatregelpakket wordt steeds verbinding gezocht met bestaande opgaven. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de koppeling van hitteaanpak en het maken van aantrekkelijke bedrijventerreinen. Zo kan aanpak van wateroverlast ook gekoppeld worden aan ecologische doelstellingen.

Door deze uitgebreide koppeling van opgaven, belanghebbenden en vormen van sturing ontstaan er veel soorten maatregelen. In onderstaande tabel is een schematisch overzicht gegeven. In de praktijk zijn er voor de maatregelen verschillende namen denkbaar.

Een o betekent een minimale relatie tussen doelgroep en principe in stimulering of activiteit. Bij een + is er een geringe relatie en naar mate het aantal plussen toeneemt naar +++ is er een hogere relatie.

Tabel 9: Relatie tussen doelgroepen en mogelijke principes in stimulering of activiteit.

Doelgroep	Communicatie	Subsidie	Gericht technisch advies / hulp	Concretiseren van ideeën voor openbare ruimte	Gemeente als goed voorbeeld	Regelgeving	Opbouwen en versterken netwerk	Onderzoek
Inwoners	+++	+++	++	+++	++	++	+++	+
Bedrijven	++	+++	+++	++	++	++	+++	+
Corporaties	++	+	++	o	++	++	+++	+
Scholen	+++	+	+	o	o	o	++	+
Agrariërs / buitengebied	++	+	++	o	+	+	+	+
Eigen organisatie	o	o	+	o	++	++	o	++

Op basis van de matrix is tijdens het opstellen van het uitvoeringsplan klimaatadaptatie met beleidsmedewerkers van water, wonen, groen- mobiliteit en communicatie gesproken en is wijkbeheer meegenomen bij de eerdere gesprekken over de stresstesten.
Op basis van de uitkomsten vanuit 11 beschikbare thema's bepaalt welke activiteiten per thema het meest geschikt worden geacht. In bijlage tabel 10 zijn de verschillende thema's met de daar bij gekoppelde activiteiten benoemd.

Tabel 10: Thema's en mogelijke activiteiten.

Team	Bouwen aan team Klimaatadaptatie
	Deelname aan regionale samenwerkingsverbanden
Strategie	Opstellen van een strategie voor Klimaatadaptatie
Communicatie	Opstellen van een communicatieaanpak
	Uitvoeren van een communicatieaanpak
Eigen projecten openbare ruimte	Technische advisering in herinrichtingsprojecten
	Bouwen aan een programmeringstafel
	Opstellen fotoboek onnodige verharding
	Geld reserveren om te kunnen sturen op Klimaatadaptatie
Eigen projecten vastgoed	Vergroenen en afkoppelen sportcomplexen
	Vergroenen en afkoppelen gemeentelijk vastgoed
Regelgeving	Hemelwaterverordening afmaken
	Opstellen groen ontwikkel beleid met normen voor groen, schaduw en hitte
	Verankeren uitgangspunten groenkompas, hemelwaterverordening en gemeentelijk rioleringsplan in (tijdelijk) omgevingsplan
Beleidsverankering	Opstellen handreiking beleidsverankering klimaatadaptatie in groen-, woon-, economisch- en speelbeleid.
	Groenbeleidsnota, schaduw en hitte en biodiversiteit inbrengen
Inwoners	Opstellen van een activeringsstrategie voor inwoners en bedrijven
	Opstellen en uitvoeren van een activiteitenprogramma voor inwoners
	Subsidieregeling groene daken en afkoppelen
	Via wijkdeal adopteren van stukjes openbare ruimte ter vergroening en eigen onderhoud
	Ondersteunen van inwoners in het door vertalen van ideeën naar initiatiefplannen
	Vergroen-je-buurt-project
	Demotuin project
Bedrijven	Organiseren themabijeenkomsten voor bedrijven
	Klimaatadvies op maat
	Subsidieregeling bedrijven
	Groenplan per bedrijventerrein
	Ondersteuning van bedrijven in het door vertalen van ideeën naar concrete initiatiefplannen
Scholen	Lespakket, via KOEPEL
	Gastlessen, ontwerpwedstrijd en ruimte voor een stagiair
	Subsidie voor het vergroenen van schoolpleinen
Corporaties	Samenwerkingsprogramma met corporaties
	Subsidie aan de corporatie zelf
Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten overstroming
	Onderzoek (10) knelpunten wateroverlast
	Onderzoek (10) knelpunten droogte
	Onderzoek (10) knelpunten hitte
	Onderzoek 10 knelpunten waterkwaliteit
Calamiteitenplan	Calamiteitenplan overstromingen, wateroverlast, natuurbranden en droogte op orde brengen
Evaluatie	Jaarlijkse evaluatie
	Opstellen evaluatie indicatoren en bouwen dashboard
	Onderzoek naar de effectiviteit van maatregelen
Buitengebied	Actieplan knelpunten buitengebied

Uit een digitale sessie en groepsgesprekken is gebleken dat de deelnemende collega's om verschillende redenen de verschillende voorgestelde thema's en activiteiten, die raken aan de doelgroepen in tabel 4, als hierboven benoemd belangrijk vinden.

In een 2e digitale sessie zijn alle activiteiten gescoord op belangrijkheid. Tijdens deze sessie is ingegaan op de verschillende activiteiten, hun omschrijving en de prioritering van deze activiteiten. Vanwege de diversiteit in de groep is bij deze prioritering een universeel beeld ontstaan, ondanks dat een ieder vanuit zijn eigen perspectief zijn eigen thema's belangrijk vindt.

Dankzij deze prioritering is er een onderscheid te maken tussen activiteiten die (al dan niet in tempo geprioriteerd) uitgevoerd moeten worden of welke bij een ambitie horen die om meer inzet en middelen vraagt dan de huidig vastgestelde ambitie. Deze ambitie is in dit document benoemd als Basis +.

Tabel 11: Omschrijving Ambitieniveau Basis.

Ambitieniveau Basis
Er wordt gebouwd aan een sterk intern team door structureel bijeenkomsten te organiseren. De gemeente gaat op actieve wijze communiceren over het klimaatbestendig en natuurinclusief maken van de gemeente. Binnen de gemeente worden qua beleid en regeling stappen gezet om het groen door te ontwikkelen, er wordt een handreiking of samenhangende beleidsregels voor uitvoeringsbeleid voor de verankering van klimaatadaptatie in groen-, woon-, economisch- en speelbeleid en beleid wordt door vertaald in juridisch bindende regels. Ook worden binnen de gemeente extra uren gestopt in technische advisering, programmering, werk-met-werk in eigen projecten in openbare ruimte en vastgoed. De gemeente stimuleert op actieve wijze bedrijven, inwoners en corporaties door een combinatie van themabijeenkomsten, klimaatadviezen op maat, groenplannen, subsidies en activiteiten. Er wordt onderzoek gedaan om steeds gerichter knelpunten aan te pakken en jaarlijks wordt geëvalueerd om de aanpak richting partners te verbeteren.

Tabel 12 omschrijft de bijbehorende prioriteiten bij ambitieniveau Basis. Indien deze niet passen binnen de beschikbare middelen kan het tempo worden aangepast op basis van de looptijd van het activiteitenprogramma.

Tabel 12: Thema's en bijhorende activiteiten als geprioriteerd in ambitieniveau Basis op alfabetisch volgorde

Hoofdgroep	**Activiteit**
Bedrijven	Organiseren themabijeenkomsten voor bedrijven
	Groenplan per bedrijventerrein
	Klimaatadvies op maat
Beleid	Groenbeleidsnota, schaduw en hitte en biodiversiteit via een pilot inbrengen
	Opstellen handreiking beleidsverankering klimaatadaptatie in groen-, woon-, economisch- en speelbeleid.
Communicatie	Uitvoeren van een communicatieaanpak
	Opstellen van een communicatieaanpak
Corporaties	Samenwerkingsprogramma met corporaties
Eigen projecten	Technische advisering in herinrichtingsprojecten in de openbare ruimte, nieuwbouw van woningbouwverenigingen
	Bouwen aan een programmeringstafel
	Geld reserveren om in openbare ruimte projecten te kunnen sturen op Klimaatadaptatie
	Vergroenen en afkoppelen gemeentelijk vastgoed
Evaluatie	Jaarlijkse evaluatie
	Onderzoek naar de effectiviteit van maatregelen
Inwoners	Opstellen van een activeringsstrategie voor inwoners en bedrijven, icm partners als woningbouwcorporaties en HBV
	Opstellen en uitvoeren van een activiteitenprogramma voor inwoners
	Ondersteunen van inwoners in het doorvertalen van ideeën naar initiatiefplannen
	Subsidieregeling groene daken en afkoppelen
	Demotuin project
Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten hitte
	Onderzoek (10) knelpunten droogte
	Onderzoek (10) knelpunten wateroverlast
Regelgeving	Hemelwaterverordening afmaken
	Verankeren uitgangspunten groenkompas, hemelwaterverord. en gem. rioleringsplan in (tijdelijk) omgevingsplan
	Opstellen groenkompas met normen voor groen, schaduw en hitte
Strategie	Opstellen van een strategie voor Klimaatadaptatie
Team	Bouwen aan team Klimaatadaptatie
	Deelname aan regionale samenwerkingsverbanden

Bij de prioritering zijn een aantal thema's en activiteiten benoemd die passen bij een hoger ambitieniveau De omschrijving van ambitieniveau Basis + zijn benoemd in tabel 13 en de passende aanvullende activiteiten in tabel 14.

Tabel 13: Omschrijving Ambitieniveau Basis +.

Ambitieniveau Basis +
In het ambitieniveau "Basis-plus" worden extra activiteiten ontplooid bovenop het Basis-niveau. Voor bedrijven wordt bijvoorbeeld ook een gemeentelijke subsidieregeling voor bedrijven opgezet en sportcomplexen worden actief afgekoppeld. Met deze ambitie worden (nog) meer maatregelen ingezet.

Tabel 14: Thema's en bijhorende activiteiten als geprioriteerd in ambitieniveau Basis + op alfabetisch volgorde

Hoofdgroep	**Activiteit**
Bedrijven	Ondersteuning van bedrijven in het door vertalen van ideeën naar concrete initiatiefplannen
	Gemeentelijke subsidieregeling bedrijven
Buitengebied	Actieplan knelpunten buitengebied
Calamiteiten	Calamiteitenplan overstromingen, wateroverlast, natuurbranden en droogte op orde brengen
Corporaties	Gemeentelijke subsidie aan de corporatie zelf
Eigen projecten	Vergroenen en afkoppelen sportcomplexen
	Opstellen overzicht onnodige verharding
Evaluatie	Opstellen evaluatie indicatoren en bouwen dashboard
Inwoners	Vergroen-je-buurt-project
	Inrichten van het adopteren van stukjes openbare ruimte ter vergroening en eigen onderhoud
	Demotuin project
Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten waterkwaliteit
	Onderzoek (10) knelpunten overstroming
Scholen	Lespakket met KOEPEL
	Gastlessen, ontwerpwedstrijd en ruimte voor een stagiair
	Gemeentelijke subsidie voor het vergroenen van schoolpleinen

De beide ambitieniveaus helpen om komende jaren te groeien naar een klimaatbestendige aanpak. Samen met de inhoudelijke stappen dienen ook financiële stappen gezet te worden. Er is sprake van een groeimodel.

3.3 In te zetten koers

Op basis van de globale analyse van benodigd budget en middelen bij de ambitieniveaus Basis en Basis + is bepaald wat benodigd is om de ambities te kunnen invullen. Echter is met deze berekening geen rekening gehouden met de reeds beschikbare middelen en inzet welke reeds past binnen het ambitieniveau Basis. Dit betekent dat het noodzakelijk is om het verschil tussen beschikbaar en benodigd te bepalen.

Over het geheel genomen kan worden gesteld dat met de beschikbare middelen, het voorgestelde basisniveau en de extra maatregelen in het basis+ niveau gekozen kan worden voor een groeimodel. In 2022 wordt gestart met activiteiten en maatregelen die passen binnen het huidige budget. Vervolgens wordt er jaarlijks in de kadernota gepoogd om middelen te reserveren voor nieuwe activiteiten om zo verder te groeien in het ambitieniveau Basis, welke te organiseren zijn in de omgevingsvisie en of de nieuwe beleidstukken voor het VGRP, groenbeleidsnota, duurzaamheidsvisie of het waterbeheerplan.

4 Wat gaan we doen?

4.1 Inleiding

Door de keuze voor het groeimodel ontstaat er een mix met maatregelen voor 2023 en een inzet voor het groeien in maatregelen voor 2024 en verder. Dit betekent dat op dit moment geen expliciete keuze benodigd is voor een ambitieniveau, maar dat er gekozen is voor een stappenplan waarmee in 2023 op basis van regulier budget de stappen gezet worden, waarna in 2024 en verder de keuze kan worden gemaakt om (extra) budget in te zetten. De opgave voor 2024 en verder wordt dan gekoppeld aan de mogelijkheden om aanvullend budget te verkrijgen vanuit kadernota of nieuw vastgestelde of (opnieuw) geprioriteerde activiteiten in de verschillende beleidsplannen zoals aangegeven in paragraaf 3.3.

4.2 Uitgevoerde activiteiten in 2022

Dit plan is gedurende de periode 2021 en 2022 opgesteld. Om die reden is het in het kader van overzicht nuttig om ook de uitgevoerde projecten en de daarvoor bestemde uren en budget hierin op te nemen. Tabel 15 heeft de uitgevoerde projecten, voor de middelen wordt verwezen naar bijlage 5.

Tabel 15: Opgenomen activiteiten in ambitieniveau Basis, uitgevoerd in 2022.

Jaartal	Hoofdgroep	Activiteit
2022	Bedrijven	Klimaatadvies op maat
	Inwoners	Demotuin project
	Inwoners	Opstellen en uitvoeren van een activiteitenprogramma voor inwoners
	Inwoners	Subsidieregeling groene daken en afkoppelen
	Regelgeving	Hemelwaterverordening afmaken
	Strategie	Opstellen van een strategie voor Klimaatadaptatie

4.3 Plan 2023

Op basis van de geprioriteerde activiteiten als omschreven in tabel 7 en tevens benoemd in bijlage 4 is een indeling van al deze projecten gemaakt. Er is voor gekozen om voor 2023 alle activiteiten uit het ambitieniveau Basis te prioriteren. De eerste 16 projecten zullen in 2023 worden opgepakt en de andere projecten in 2024 en eventueel 2025 worden uitgevoerd.

In tabel 16 staan de geprioriteerde projecten, die in 2023 worden opgepakt en uitgevoerd. Deze aanvullende prioritering is gebaseerd op de score vanuit de 2^{e} deelsessie, aangevuld met een analyse van mogelijkheden door ambtelijk inbreng vanuit de afdeling duurzaamheid, door management en bestuur.

Tabel 16: Geprioriteerde activiteiten in ambitieniveau Basis, ter uitvoering in 2023.

Jaartal	Hoofdgroep	Activiteit
2023	Bedrijven	Organiseren themabijeenkomsten voor bedrijven
	Bedrijven	Klimaatadvies op maat
	Beleidsverankering	Groenbeleidsnota, schaduw en hitte en biodiversiteit
	Beleidsverankering	Opstellen handreiking beleidsverankering klimaatadaptatie in groen-, woon-, economisch- en speelbeleid.
	Communicatie	Opstellen van een communicatieaanpak
	Inwoners	Opstellen en uitvoeren van een activiteitenprogramma voor inwoners
	Communicatie	Uitvoeren van een communicatieaanpak - in- en extern
	Corporaties	Samenwerkingsprogramma met corporaties
	Eigen projecten openbare ruimte	Technische advisering in herinrichtingsprojecten in de openbare ruimte, nieuw- en herbouwprojecten en renovaties van woningbouwverenigingen
	Eigen projecten openbare ruimte	Geld reserveren om in openbare ruimte projecten te kunnen sturen op Klimaatadaptatie
	Eigen projecten openbare ruimte	Bouwen aan een programmeringstafel
	Evaluatie	Jaarlijkse evaluatie
	Inwoners	Opstellen en uitvoeren van een activiteitenprogramma voor inwoners
	Inwoners	Opstellen van een activeringsstrategie voor inwoners en bedrijven
	Team	Bouwen aan team Klimaatadaptatie
	Team	Deelname aan regionale samenwerkingsverbanden

Naast een beeld over 2023 is vanuit ervaring van de experts een activiteitenverdeling over 2024 en 2025 tot stand gekomen. Deze zijn weergegeven in tabel 17.

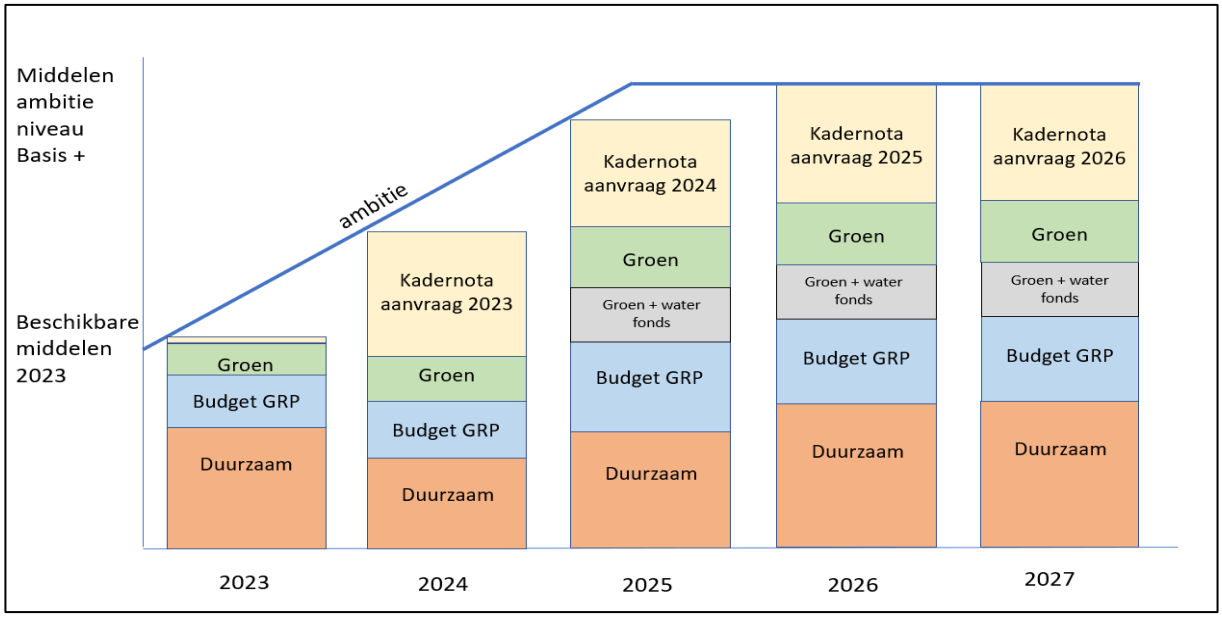
Tabel 17: Geprioriteerde activiteiten in ambitieniveau Basis, ter uitvoering in 2024 en 2025.

Jaartal	Hoofdgroep	Activiteit
2024	Bedrijven	Groenplan per bedrijventerrein
	Communicatie	Uitvoeren van een communicatieaanpak
	Eigen projecten openbare ruimte	Technische advisering in herinrichtingsprojecten in de openbare ruimte, nieuw- en herbouwprojecten en renovaties van woningbouwverenigingen
	Eigen projecten openbare ruimte	Geld reserveren om in openbare ruimte projecten te kunnen sturen op Klimaatadaptatie
	Eigen projecten vastgoed	Vergroenen en afkoppelen gemeentelijk vastgoed
	Inwoners	Ondersteunen van inwoners in het doorvertalen van ideeën naar initiatiefplannen
	Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten wateroverlast
	Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten droogte
	Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten hitte
2025	Eigen projecten openbare ruimte	Technische advisering in herinrichtingsprojecten in de openbare ruimte, nieuw- en herbouwprojecten en renovaties van woningbouwverenigingen
	Eigen projecten openbare ruimte	Geld reserveren om in openbare ruimte projecten te kunnen sturen op Klimaatadaptatie
	Eigen projecten vastgoed	Vergroenen en afkoppelen gemeentelijk vastgoed
	Evaluatie	Onderzoek naar de effectiviteit van maatregelen
	Regelgeving	Opstellen groenkompas met normen voor groen, schaduw en hitte en bijbehorende regels
	Regelgeving	Verankeren uitgangspunten groenkompas, hemelwaterverordening en gemeentelijk rioleringsplan in (tijdelijk) omgevingsplan

4.4 Groeiplan 2024 en verder

Nu de activiteiten geprioriteerd zijn binnen de beschikbare middelen in 2023 bestaat er de mogelijkheid om aanvullend op de beschikbare middelen in 2024 en 2025 akkoord te krijgen op extra budget en middelen, waarmee versneld ambitieniveau Basis kan worden bereikt en eerder kan worden ingezet op de activiteiten in ambitieniveau Basis +. Deze activiteiten zijn weergegeven in bijlage 8.

In figuur 4 is indicatief weergegeven dat in de jaren 2023-2025 als eerste wordt ingezet op ambitieniveau Basis, waarna in deze periode, maar ook er buiten kan worden gekeken waar en of budget en inzet kunnen worden verhoogd. Daarnaast is aangegeven welke mogelijkheden er zijn om het benodigde budget en inzet onder te brengen in verschillende beleidsnotities en het groeiplan verder op te laten lopen met de beleidscyclus van de omgevingswet. Deze budgetten zijn op die manier nog niet gelabeld. Deze schematische weergave geeft tevens aan dat budget en middelen zowel uit een post gefinancierd uit de algemene middelen als ook uit het gesloten financieel systeem kunnen worden gedekt.

Figuur 4: schematische weergave van een groeiplan voor budget en inzet ten behoeve van realisatie van ambitieniveau Basis en Basis + met een doorkijk in de periode tot en na 2025.

4.5 Wat is er nodig?

Alleen met voldoende personele inzet en financiële middelen en heldere bindende (samenhangende) beleidsregels zijn we in staat om het gekozen ambitieniveau te realiseren. Dit hoofdstuk geeft voor planperiode 2023-2025 de benodigde middelen weer. Voor ieder jaar zijn de projecten weergegeven met omschrijving en benodigde inzet van budget en middelen in bijlage 5 tot en met 8.

4.5.1 *Exploitatie Uitgaven voor planperiode 2023-2025*

Uit de activiteitenopsomming in hoofdstuk 4 blijkt dat er exploitatiebudget benodigd is. De prognose op basis van kengetallen voor het benodigde exploitatiebudget is weergegeven in tabel 18. Hierbij is er incidenteel budget benodigd (dat is eenmalig noodzakelijk voor een activiteit), structureel budget nodig (voor het uitvoeren van jaarlijks terugkerend en structurele activiteiten. Dit budget is dus jaarlijks noodzakelijk om de activiteit te kunnen blijven uitvoeren). Om die reden is de laatste kolom toegevoegd om het totale structurele budget te duiden. In 2022 zijn reeds een aantal activiteiten

uitgevoerd, die ook om structureel budget vragen. Om dit budget tevens te verankeringen is dit tevens opgenomen.

Tabel 18: Prognose op basis van kengetallen voor exploitatie-uitgaven periode 2023-2025 (prijspeil 2022).

Jaartal	Incidenteel budget	Structureel budget	Benodigd structureel exploitatiebudget (cumulatief)
2022	€ 0,-	€ 70.000,-	€ 70.000,-
2023	€ 37.500,-	€ 77.000,-	€ 147.000,-
2024	€ 37.500,-	€ 40.000,-	€ 187.000,-
2025	€ 22.500,-	€ 0,-	€ 187.000,-

In het groeimodel wordt dus toegegroeid naar jaarlijks circa € 177.000,- structureel exploitatiebudget.

4.5.2 *Investeringsuitgaven voor planperiode 2023-2025*

Uit de activiteitenopsomming in hoofdstuk 4 blijkt dat er jaarlijks de volgende bedragen als investeringsbudget per jaar benodigd zijn. Hierbij geldt dat net als bij de exploitatie het budget van 2023 tevens in de jaren er na ingezet moeten worden. Het betreft dus structureel benodigd budget, vanaf het genoemde jaar. De prognose is weergegeven in tabel 19.

Tabel 19: Prognose op basis van kengetallen voor jaarlijkse investerings-uitgaven periode 2023-2025 (prijspeil 2022).

Jaartal	Jaarlijks benodigd investeringsbudget	Benodigd investeringsbudget (cumulatief)
2022	€ 340.000,-	€ 340.000,-
2023	€ 150.000,-	€ 490.000,-
2024	€ 0,-	€ 490.000,-

In het groeimodel dus toegegroeid naar jaarlijks € 490.000 investeringsbudget.

4.5.3 *Personeel*

Uit de activiteitenopsomming in hoofdstuk 4 blijkt dat er jaarlijks de volgende inzet aan uren benodigd zijn. Ook hier geldt dat de structurele uren ter verankering zijn opgenomen in de tabel. Zie tabel 20 voor de prognose op basis van kengetallen.

Tabel 20: Prognose op basis van kengetallen voor inzet van uren in de periode 2023-2025

Jaartal	Incidenteel benodigde uren	Structureel benodigde uren	Benodigde uren (cumulatief excl. eenmalige uren)
2022		80	80
2023	270	760	840
2024	180	120	960
2025	300	0	960

In het groeimodel wordt toegegroeid naar een inzet van uren dat oploopt van 1120 uur in 2023 naar 1260 uur in 2025.

4.5.4 *Conclusie*

De tabellen 18, 19 en 20 geven de totalen weer voor incidenteel en structureel exploitatiebudget, voor de benodigde investeringen en de benodigde incidentele en structurele uren. In tabel 21 is het totaal aan budget en uren benoemd.

Tabel 21: Totaal benodigde exploitatiebudget, investeringsbudget en uren per jaar (zowel incidenteel als structureel, prijspeil 2022).

Jaartal	Exploitatie budget	Investeringsbudget	Benodigde uren
2023	€ 184.500,-	€ 340.000,-	1110
2024	€ 224.500,-	€ 490.000,-	1140
2025	€ 209.500,-	€ 490.000,-	1260

Bijlage 1, Beleidsoverzicht

Milieuvisie 2010-2020

Deze milieuvisie wordt in het huidige werk als uitgangspunt gebruikt en is op hoofdlijnen opgenomen in de ontwerp omgevingsvisie 2021-2040. Omdat de diepgang onder de omgevingsvisie nog niet tot stand gekomen is en in de praktijk gewerkt wordt vanuit de denklijnen van de visie, is er voor gekozen een samenvatting van dit beleid toch op te nemen.
De Milieuvisie beschrijft de milieuambities van de gemeente Etten-Leur tot 2020 die moeten leiden tot een integraal milieubeleid. De gemeente Etten-Leur streeft volgens deze visie naar een samenleving waarin ecologie, algemeen welbevinden en economie in balans zijn. Dit betekent een gezonde omgeving voor inwoners, werknemers, recreanten en een gezonde natuur. Als aan deze voorwaarde is voldaan, is in Etten-Leur sprake van een duurzame samenleving. Duurzame ontwikkeling verwijst naar een groei binnen een aantal randvoorwaarden, zoals leefbaarheid, gezondheid en veiligheid van de huidige en toekomstige generaties. Om deze milieuambitie te bereiken wil Etten-Leur de milieuthema's integraal, dus in samenhang met elkaar én met medeneming van ruimtelijke en economische ontwikkelingen bezien. De gemeente wil pro-actief handelen, doelgroepen op maat benaderen en de verantwoordelijkheid nemen om zelf een voorbeeldfunctie te vervullen. In deze visie zijn de volgende thema's opgenomen: afvalinzameling, bodem, natuur, groen en biodiversiteit, externe veiligheid, geluid, energie, luchtkwaliteit, water, verkeer en ruimtelijke ordening. De gemeente maakt onderscheid in een drietal te benaderen doelgroepen. De doelgroep gemeentelijke organisatie wordt benaderd via de instrumenten Interne Milieuzorg en Duurzaam Inkopen, de doelgroep inwoners via Natuur- en Milieueducatie en Externe communicatie en de doelgroep ondernemers via de instrumenten Externe Communicatie, Handhaving en Vergunningverlening. Per doelgroep zijn concrete doelstellingen en acties geformuleerd.

Uit een tussentijdse evaluatie volgt dat de gemeente Etten-Leur op koers ligt om de meeste gestelde ambities te behalen. Er is veel geïnvesteerd in duurzame ontwikkeling. Er vindt een omslag plaats van milieugericht denken, waar het voldoen aan de wettelijk eisen per milieuthema centraal staat, naar denken in termen van duurzaamheid, dat verder strekt dan de wettelijke verplichtingen en ambitieuze doelstellingen behelst. Hierin past ook de transitie van een Milieuvisie naar een Duurzaamheidsvisie, waarbij milieudoelstellingen uiteindelijk met de sociale en economische doelstellingen in een integraal perspectief worden geplaatst. Door deze transitie passen de ambities in een perspectief dat verder reikt dan 2020, namelijk een energie- en klimaatneutrale gemeente in 2050. Deze ambitie is beleidsmatig nog niet besloten, maar er wordt wel in deze richting gestuurd met afspraken als het landelijke Energieakkoord en in regionale afspraken als de Lokale Klimaatagenda. De grootste uitdaging voor de komende vijf jaar bestaat uit het behalen van de doelstellingen op het gebied van energie en klimaat, in samenwerking met de andere groepen uit de samenleving (inwoners, ondernemers onderwijs en andere overheden). Voor een deel zal dit ook in samenwerking met de regio worden opgepakt als vervolg op de Energie Agenda West-Brabant 2013-2020.

Naast de thema's energie en klimaat is de interne milieuzorg en daarmee de voorbeeldfunctie van de gemeente van belang. Deze dienen de komende jaren nog te worden verbeterd. Duurzame ontwikkeling zal als leidend principe blijven fungeren, met als doel een balans te vinden tussen economisch, ecologisch en sociaal kapitaal. In het Raadsprogramma 2014 – 2018 is duurzame ontwikkeling als één van de vier centrale uitgangspunten opgenomen. Daarbij neemt de gemeente een actieve rol in bij de uitvoering van het Energieakkoord, werken de 5 O's samen aan duurzame energievoorziening en energiebesparing en zet de gemeente zelf actief in op het duurzaam inkopen van goederen en diensten. Dit vergt nog een nadere uitwerking en een vertaling naar acties, die in het actieprogramma 2014-2018 zullen worden opgenomen.

Visie op een klimaatbestendig Etten-leur

De visie voor een klimaatbestendig Etten-Leur is gedefinieerd aan de hand van vijf pijlers:

1. Streven naar een toekomstbestendig landelijk gebied waarin landbouw en natuur beter bestand zijn tegen langdurige droogte.
2. Behouden en versterken van een gezond en aantrekkelijk woonklimaat door meer groen.
3. Inzetten op een groene werkomgeving en vestigingsklimaat voor werknemers en bedrijven.
4. Klimaatbestendig bouwen
5. Inzetten op samenwerking met inwoners en organisaties in onze gemeente.

Voor een klimaatbestendig(er) Etten-Leur klimaatbestendig worden de volgende gidsprincipes nagestreefd:

Ruimte voor water en sponswerking vergroten

In ons bestaand (en nieuw te ontwikkelen) stedelijk en landelijk gebied moeten we meer ruimte reserveren om water beter vast te houden en op te slaan. Hierbij kan de oplossing klein zijn (een regenton in elke achtertuin) of groot (overstroomgebied in het buitengebied). Door het vasthouden van water vergroten we de sponswerking van de bodem.

Meer schaduw, groen en verkoeling

Groen en schaduw bieden verkoeling op een warme zomerdag. De oplossing is duidelijk: verharding er uit en groen er voor terug. Ook hier kan de oplossing klein zijn (stoeptegel uit de voortuin) of groot (verkoelende groene zones door de stad).

Veiligheid en gezondheid

Een veilige en gezonde leefomgeving is belangrijk. Hier kan zowel de overheid als inwoners iets in betekenen: op een warme zomerdag de protocollen van het Hitteplan opvolgen, maar ook het verstevigen van de dijken of drijvende huizen.

Kennis delen en agenda's afstemmen

Door met elkaar in gesprek te gaan kunnen we van elkaar leren; samen weten we veel. Hierdoor kunnen meekoppelkansen eerder gesignaleerd en beter benut worden. Vanuit alle oplossingsrichtingen kan, in samenwerking met andere belanghebbenden, verder gewerkt worden om de oplossingen concreet te maken en deze te verbinden aan een verantwoordelijke en planning.

Ontwerp Omgevingsvisie 2022-2040

De in werking treding van de Omgevingswet is uitgesteld naar 1 juli 2023 . De omgevingswet kent een beleidscyclus, van belang is dat volgens die beleidscyclus wordt gehandeld. Voor het opstellen van omgevingsplannen en vergunningen zijn heldere beleidsregels noodzakelijk. De omgevingsvisie is een strategische visie voor de lange termijn voor de gehele fysieke leefomgeving. Een omgevingsvisie gaat onder andere in op de samenhang tussen ruimte, water, milieu, natuur, landschap, verkeer en vervoer, infrastructuur en cultureel. In programma's en andere beleidsdocumenten wordt concrete invulling gegeven aan de ambities uit de omgevingsvisie, dit in samenhang met andere beleidsthema's. Deze concrete invulling is onder meer noodzakelijk bij de diverse herontwikkelingen en uitbreidingslocaties. In de Omgevingsvisie staan ook voor klimaatadaptatie de belangrijkste ambities opgenomen. De uitwerking met concrete normen voor bijvoorbeeld groen en water komen in de uitwerkingsprogramma's c.q. beleidsdocumenten.

Natuur en biodiversiteit

De afgelopen decennia is op een aantal plaatsen binnen de gemeente nieuwe natuur gerealiseerd. Als gevolg van de verstedelijking, industrialisatie, bevolkingsgroei, mobiliteit en (intensieve) landbouw zijn natuurlijke ecosystemen verstoord en staan natuurwaarden en de biodiversiteit onder druk. We zien afname van in het wild levende dieren en planten. Soortenrijkdom/biodiversiteit is belangrijk voor - maar ook in belangrijke mate afhankelijk van - een goed functionerend ecosysteem. Herstel van natuur en biodiversiteit beperkt zich niet alleen tot natuurnetwerken maar ook daarbuiten, zowel in landelijk als stedelijk gebied. Meer groen in het stedelijk gebied draagt aan dit herstel bij. Het gaat daarbij niet alleen om meer groen in de openbare ruimte maar ook om privéterreinen. Bij het beheer van de openbare ruimte hanteert Etten-Leur al diverse natuurvriendelijke methoden (schoffelen, borstelen, verbranden, ecologisch maaien van bermen en ecologisch beheer van groengebieden). Uitbreiding van deze wijze van beheer is wenselijk.

Wat betreft natuur en biodiversiteit zien we de volgende opgaven:

- verdergaande verstoring voorkomen;
- de afname van de biodiversiteit in een opgaande lijn om te buigen.
- Meer ruimte voor groen in stedelijk en landelijk gebied

Bodem

Een schone, veilige en stabiele bodem is essentieel voor het leven van mensen, dieren en planten. Het beleid is gericht op:

- bescherming van de bodem als basis voor alle initiatieven en activiteiten;
- een efficiënt gebruik van bodem en ondergrond;
- afstemming van de kwaliteit aan de functie;
- bescherming van lokale aardkundige en archeologische waarden.

Bij de uitvoering van dit beleid zijn landelijke en provinciale regels leidend.

Bodem en ondergrond leveren een belangrijke bijdrage aan de maatschappelijke opgaven. De bescherming van de kwaliteit van de bodem is belangrijk. Verontreiniging, verdroging, vermesting, verarming, verdichting en verzilting vormen daarvoor een bedreiging. Daarnaast vraagt toenemend gebruik van de bodem voor onder meer voedselproductie, woningbouw, klimaatverandering en de energietransitie om tijdige en zorgvuldige afstemming.

Water

Het grondwatersysteem in onze gemeente kent drie soorten gebieden:

- infiltratiegebieden op de centrale en zuidelijke zandgronden: daar kan het water goed indringen. Hier bij voorkeur geen functies die een hoge grondwaterstand eisen, maar eerder functies die bijdragen aan infiltratie van schoon regenwater voor aanvulling van het grondwater. Deze gebieden zijn gevoelig voor verdroging en dat kan leiden tot droogteschade voor landbouw en natuur.
- kwelgebieden op de overgang van zand naar klei en in de beekdalen: hier zien we liever geen functies die een lage grondwaterstand wensen. Ontwatering past daar niet bij de eigenschappen van het watersysteem.
- intermediaire gebieden gelegen tussen de infiltratie- en kwelgebieden in: hier zijn grondgebruiksvormen met matig diepe grondwaterstand en plaatselijke infiltratie mogelijk.

Het grondwaterpeil moet mede afgestemd zijn op de functie. Soms moet een nieuwe balans worden gezocht om verdroging of wateroverlast te voorkomen. Dit in overleg met de gebruikers en het waterschap.

Klimaatadaptatie

Etten-Leur wil klaar zijn voor een veranderend klimaat met extremer weer. De regionale stresstest vormt hiervoor de aanzet. We staan voor de opgave om samen met inwoners, organisaties en ondernemers aan de slag te gaan om woongebieden, werklocaties en het buitengebied beter bestand te maken tegen een veranderend klimaat met extremer weer. Daar waar mogelijk moeten we de oppervlaktes verharding en bebouwing beperken en klimaatbestendig inrichten. We moeten dus gericht zijn op:

- het voorkomen van wateroverlast;
- hoogwaterbescherming;
- droogtebestrijding;
- het voorkomen van hittestress.

Er zijn diverse aandachtspunten om ervoor te zorgen dat we de kwaliteit van onze huidige leefomgeving minimaal behouden en waar nodig nog verbeteren. Dit betekent dat we:

- een balans moeten vinden tussen beschermen en benutten van gebiedskwaliteiten. Dat we zoveel mogelijk kiezen voor behoud en versterking van het landschap, natuur, groen en (ruimte voor) water en dat we de biodiversiteit verhogen;

- een goed bereikbare (woon)omgeving hebben ingericht op ontmoeting en bewegen en dat er sprake is van een gezonde, (verkeers)veilige, toegankelijke en groene woonomgeving;
- nadrukkelijk aandacht hebben voor duurzame energieopwekking, voor voldoende groen en water en dat we de huidige milieukwaliteit behouden en waar mogelijk verbeteren;
- inzetten op duurzame mobiliteit in combinatie met goede bereikbaarheid.

De gevolgen van de klimaatverandering maken duidelijk hoe belangrijk het behoud en versterken van groen is. We denken onder andere aan meer groen op schoolpleinen, in het centrumgebied, op bedrijfsterreinen en in privétuinen. Meer aandacht voor soortendiversiteit en natuurlijk beheer (minder maaien) vergroten de biodiversiteit, maar verkleinen ook de kans op verspreiding van ziekten of plagen. Bij nieuwe aanplant zijn de effecten pas op de lange termijn merkbaar. Bij het beheer van de openbare ruimte hanteert Etten-Leur al diverse natuurvriendelijke methoden (schoffelen, borstelen, verbranden, ecologisch maaien van bermen en ecologisch beheer van groengebieden). Het beleid is gericht op uitbreiding van deze wijze van beheer. Het gaat niet alleen om meer groen in de openbare ruimte maar ook om privéterreinen. Iedereen kan daaraan bijdragen. Als gemeente willen we actiever inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties adviseren.

De gemiddelde hoeveelheid openbaar groen over alle woningen in Etten-Leur (binnen stedelijk gebied, exclusief bovenwijks groen) bedraagt ruim 88 m^2. Dit is hoger dan de landelijke richtlijn (75 m^2 groen per woning bij nieuwe locaties). Het verminderen van verharde oppervlaktes moet meer prioriteit krijgen. Veel hemelwater vloeit rechtstreeks het riool in. Een groene tuin (maximaal 20 % verharding) leidt tot minder afstroom.

We houden daarom vast aan minstens 80 m^2 openbaar groen per woning. Binnenstedelijke initiatieven waarbij groen of water verloren gaat, zijn alleen mogelijk als de groennorm intact blijft. Bij voorkeur komt een er een gelijke hoeveelheid groen of water terug.

Bijlage 2, Verslag van klimaatatelier (15-dec 2020)

Bijlage 3: Verzamelde input 1e digitale sessie

Omschrijving (beschikbare) activiteiten

Bijlage 4: Verzamelde input 2e digitale sessie

Prioritering (beschikbare) activiteiten

Bijlage 5: Omschrijving, middelen en inzet projecten als uitgevoerd in 2022

Hoofdgroep	activiteit	omschrijving	Eenmalige uren	Eenmalig budget	Jaarlijkse uren	Jaarlijks budget	Jaarlijks Investeringsbudget
Bedrijven	Klimaatadvies op maat	Integraal duurzaamheidsadvies	20	€ 15.000		€ -	€ -
Inwoners	Demotuin project	Inrichten maar ook beheren en exploiteren van een demotuin, samen met Orbis en en Life and Garden tuincentrum. Enthousiasmeren, bezoeken en faciliteren van mogelijkheden. Project gaat meerdere jaren spelen	40	€ 10.000	20	€ 5.000	€ -
Inwoners	Opstellen en uitvoeren van een activiteitenprogramma voor inwoners	Om inwoners te inspireren en te ondersteunen in de eigen start met afkoppelen en vergroenen worden een vier activiteiten per jaar georganiseerd. Hierbij kan gedacht worden aan een plantenmarkt, een masterclass aanleg groene daken, een tegel eruit-plantje erin actie of een tegeltaxi. Samen met goede communicatie zorgen de activiteiten voor een positief beeld.	0	€ -		€ 15.000	€ -
Inwoners	Subsidieregeling groene daken en afkoppelen	Uit onderzoek blijkt dat veel mensen plannen hebben voor de aanschaf van een regenton, aanleg van een groen dak of onttegel van tuinen. Hoewel eigen motivatie een belangrijke factor is helpt een vorm van een financiële prikkel bij het maken van de keuze om dergelijke maatregelen te nemen. Een subsidieregeling bestaat uit uitgeefbaar budget en afhandelingskosten. Er komen zeer regelmatig vragen binnen over dit onderwerp, maar meer over regentonnen en groene daken, dan zelf hemelwaterriolering aanleggen.	20	€ -	20	€ 50.000,00	€ -
Regelgeving	Hemelwaterverordening afmaken	In een hemelwaterverordening worden de normen voor water en riolering vastgelegd. De normen zijn afdwingbaar maar een hemelwaterverordening schept vooral ook duidelijkheid aan ontwikkelaars over de benodigde maatregelen. In 2021 is een start gemaakt met het opstellen van een dergelijke verordening.	40	€ -	0	€ -	€ -
Strategie	Opstellen van een strategie voor Klimaatadaptatie	Op basis van de stresstesten en risicodialogen wordt een strategie opgesteld. In de strategie worden uitgangspunten voor de aanpak gedefinieerd. Dit proces loopt al en wordt in eigen beheer uitgevoerd.	0	€ -	40	€ -	€ -
TOTAAL			**120**	**€ 25.000**	**80**	**€ 70.000**	**€ -**

Bijlage 6: Omschrijving, middelen en inzet projecten 2023

Hoofdgroep	activiteit	omschrijving	Eenmalige uren	Eenmalig budget	Jaarlijkse uren	Jaarlijks budget	Jaarlijks Investeringsbudget
Bedrijven	Organiseren themabijeenkomsten voor bedrijven	Niet alleen in woonwijken en bij bewoners maar ook op bedrijventerreinen en bij ondernemers is het belangrijk om het netwerk op te bouwen en mensen mee te nemen in het onderwerp klimaatadaptatie. Het bouwen van het netwerk en het vinden van ambassadeurs wordt onder andere gedaan door het organiseren van een viertal themabijeenkomsten op de bedrijventerreinen. Hierin kan ook worden samengewerkt in de regio. Op de bijeenkomsten vertellen experts over aanpakken en worden links gelegd naar financiering, planvorming en aanpakken. De bijeenkomsten vormen de basis voor vervolgstappen.	10	€ -	80	€ 10.000	€ -
Bedrijven	Klimaatadvies op maat	Externe duurzaamheidsadvisering. Een directe manier van faciliteren van bedrijven bij afkoppelen en vergroenen kan geleverd worden door advies op maat. Een adviseur gaat op verzoek op bezoek bij bedrijven en bekijkt ter plaatse kansen voor klimaatadaptatie, circulariteit, mobiliteit en energie.	10	€ -	20	€ 10.000	€ -
Beleidsverankering	Groenbeleidsnota, schaduw en hitte en biodiversiteit	Actualiseren van beleid met onderdelen over klimaatadaptatie en biodeversiteit	40	€ -	0	€ -	€ -
Beleidsverankering	Opstellen handreiking beleidsverankering klimaatadaptatie in groen-, woon-, economisch- en speelbeleid.	Als klimaatadaptatie beleidsmatig verankerd is in de organisatie dan zijn er in beleidsdocumenten van wonen elementen over klimaatbestendig bouwen en prestatieafspraken te vinden, in de economische visie bijvoorbeeld zaken als toekomstbestendige groene werkplekken en een aanpak om natuurspelen te stimuleren in het speelbeleid. In dit project wordt een handreiking voor de verschillende beleidsterreinen opgesteld zodat bij beleidsherziening de juiste elementen kunnen worden toegevoegd. De handreiking wordt samen met de betreffende beleidsambtenaren opgesteld zodat een deel van de implementatie meteen wordt uitgevoerd.	80	€ -	0	€ -	€ -
Communicatie	Opstellen van een communicatieaanpak	Om de bekendheid van het onderwerp klimaatadaptatie te vergroten is het belangrijk om periodiek gericht te communiceren over het onderwerp. Door een combinatie van gerichte activiteiten, gerichte boodschappen en een krachtige slogan worden inwoners en bedrijven meegenomen in de transitie. Ook ligt er een relatie met communicatie op andere duurzaamheidsthema's en werkzaamheden in de openbare ruimte. Communicatie komt het beste tot haar recht als het programmatisch wordt uitgevoerd. Om die reden wordt een aanpak met kalender opgesteld. Opnemen 23	40	€ 7.500	20	€ -	€ -
Inwoners	Opstellen en uitvoeren van een activiteitenprogramma voor inwoners	opschalen activiteitenaanpak bewoners, budget gaat dit jaar in totaal naar € 20.000,-.	0	€ -	0	€ 5.000	€ -

Communicatie	Uitvoeren van een communicatieaanpak - in- en extern	Op basis van de communicatieaanpak en -kalender worden de activiteiten uitgevoerd. Er is een relatie met de inhoud en planning van de activiteiten voor inwoners en bedrijven. Er dient daarom minimaal eens per maand een communicatieoverleg plaatsvinden waarbij de te communiceren activiteiten worden besproken. Er wordt budget opgenomen om bijvoorbeeld drukwerk voor folders etc. op te maken.	0	€ -	100	€ -	€ -
Corporaties	Samenwerkingsprogramma met corporaties	Woningcorporaties bezitten ongeveer 25% van de woningen in de gemeente. Het is daarom een belangrijke partner om samen verandering in buurten te bewerkstelligen, daarnaast is het een belangrijke partner om met goede voorbeelden huurders én eigenaren te inspireren. Om samen aan de slag te gaan met Klimaatadaptatie wordt een programma aanpak uitgewerkt met themasessies om medewerkers elkaar te laten kennen, een enkele communicatieactiviteit voor bewoners en samenwerking in een aantal renovatie en beheerprojecten bij de corporaties. We leggen focus op daadwerkelijke uitvoeringsprojecten.	0	€ -	80	€ 20.000	€ -
Eigen projecten openbare ruimte	Technische advisering in herinrichtingsprojecten in de openbare ruimte, nieuw- en herbouwprojecten en renovaties van woningbouwverenigingen	In zowel projecten in de openbare ruimte, als nieuwbouw als renovatieprojecten van de woningcorporaties moet op het juiste moment worden mee geschakeld om in de plannen te sturen op klimaatbestendigheid en natuurinclusiviteit. De projectteams hebben behoefte aan technische adviezen, concrete voorbeelden en gerichte technische adviezen.	0	€ -	80	€ -	€ 40.000
Eigen projecten openbare ruimte	Geld reserveren om in openbare ruimte projecten te kunnen sturen op Klimaatadaptatie	Vanuit beheeroogpunt lopen er diverse projecten in de openbare ruimte. De budgetten zijn veelal niet gecalculeerd op vergroening en ontharding. Om in deze projecten bij te kunnen sturen op het gebied van klimaatadaptatie is het wenselijk om investeringsruimte te hebben. Dit betreffen investeringsmiddelen ipv exploitatiegeld.	40	€ 15.000	0	€ -	€ 300.000
Eigen projecten openbare ruimte	Bouwen aan een programmeringstafel	Het doel van een programmeertafel is om enerzijds overzicht te krijgen van de opgaven en projecten en anderzijds een centrale plek te organiseren waar alle activiteiten op het gebied van nieuwbouw, herbouw en herinrichting van de openbare ruimte passeren. Op een dergelijke plaats kan dan efficiënt meegestuurd worden op het beleidsveld klimaatadaptatie. Daarnaast ontstaan er mogelijkheden om technische adviseurs in te zetten. Twee keer per jaar wordt de programmeertafel gehouden om alle projecten op tafel te leggen in een multi-disciplinaire groep.	0	€ 10.000	80	€ 5.000	€ -
Evaluatie	Jaarlijkse evaluatie	Klimaatadaptatie is volop in ontwikkeling. De activiteiten in het uitvoeringsprogramma vormen daarom een handvat voor de komende jaren. Aan de hand van een jaarlijkse evaluatie kan besloten worden om het programma bij te stellen. Het evaluatiemoment vraagt een gedegen voorbereiding.	0	€ -	20	€ -	€ -
Inwoners	Opstellen en uitvoeren van een activiteitenprogramma voor inwoners	Om inwoners te inspireren en te ondersteunen in de eigen start met afkoppelen en vergroenen worden een vier activiteiten per jaar georganiseerd. Hierbij kan gedacht worden aan een plantenmarkt, een masterclass aanleg groene daken, een tegel eruit-plantje erin actie of een tegeltaxi. Samen met goede communicatie zorgen de activiteiten voor een positief beeld.	10	€ -	20	€ -	€ -

Inwoners	Opstellen van een activeringsstrategie voor inwoners en bedrijven	Een optimale inzet van activiteiten voor bedrijven en inwoners vraagt een zorgvuldige planning tussen communicatie en activiteiten. Met het opstellen van een activiteitstrategie wordt de lijn voor komende tijd uitgezet. Bij voorkeur wordt de activeringstrategie tegelijkertijd met de communicatiestrategie opgesteld.	40	€ 5.000	0	€ -	€ -
Team	Bouwen aan team Klimaatadaptatie	Elke twee maanden wordt een kernteammeeting georganiseerd waarin op basis van een rondje langs de velden de voortgang op verschillende beleidsterreinen wordt gedeeld. Eens per jaar wordt er een bijeenkomst voor het werkveld in de brede zin georganiseerd met in- en externen in de vorm van een kennissessie of excursie. Op die manier wordt verbinding behouden.	0	€ -	100	€ 2.000	€ -
Team	Deelname aan regionale samenwerkingsverbanden	Omliggende gemeenten werken aan dezelfde lokale onderwerpen. Het is daarom goed om tijd te reserveren om de aanpakken te vergelijken. Daarnaast zijn er een aantal opgaven waar regionale elementen in zitten waardoor het belangrijk is om ook in regionale werkgroepen deel te nemen. De gemeente legt de nadruk op deelnemen in plaats van trekkerschap.	0	€ -	160	€ 25.000	€ -
TOTAAL			**270**	**€ 37.500**	**760**	**€ 77.000**	**€ 340.000**

Bijlage 7: Omschrijving, middelen en inzet projecten 2024

Hoofdgroep	activiteit	omschrijving	Eenmalige uren	Eenmalig budget	Jaarlijkse uren	Jaarlijks budget	Jaarlijks Investeringsbudget
Bedrijven	Groenplan per bedrijventerrein	Het vergroenen en afkoppelen van bedrijventerreinen is vaak gerelateerd met ambities als het vestigingsklimaat verbeteren, imago verbeteren en onderhoudsniveau. Bedrijven willen graag de uitstraling van het terrein aanpakken. Om die uitstraling en klimaatadaptatie voor elkaar te krijgen is het zaak om met gerichte activiteiten op eigen en particulier terrein toe te werken naar het beeld. Het helpt om samen een groenplan of groenvisie te maken. Er wordt één groenplan per jaar ingepland.	0	€ -	80	€ 20.000	€ -
Communicatie	Uitvoeren van een communicatieaanpak	Op basis van de communicatieaanpak en -kalender worden de activiteiten uitgevoerd. Er is een relatie met de inhoud en planning van de activiteiten voor inwoners en bedrijven. Er dient daarom minimaal eens per maand een communicatieoverleg plaatsvinden waarbij de te communiceren activiteiten worden besproken. Er wordt budget opgenomen om bijvoorbeeld drukwerk voor folders etc. op te maken.	0	€ -	0	€ 5.000	€ -
Eigen projecten openbare ruimte	Technische advisering in herinrichtingsprojecten in de openbare ruimte, nieuw- en herbouwprojecten en renovaties van woningbouwverenigingen	In zowel projecten in de openbare ruimte, als nieuwbouw als renovatieprojecten van de woningcorporaties moet op het juiste moment worden mee geschakeld om in de plannen te sturen op klimaatbestendigheid en natuurinclusiviteit. De projectteams hebben behoefte aan technische adviezen, concrete voorbeelden en gerichte technische adviezen.	0	€ -	0	€ -	€ 40.000
Eigen projecten openbare ruimte	Geld reserveren om in openbare ruimte projecten te kunnen sturen op Klimaatadaptatie	Vanuit beheeroogpunt lopen er diverse projecten in de openbare ruimte. De budgetten zijn veelal niet gecalculeerd op vergroening en ontharding. Om in deze projecten bij te kunnen sturen op het gebied van klimaatadaptatie is het wenselijk om investeringsruimte te hebben. Dit betreffen investeringsmiddelen ipv exploitatiegeld.	0	€ -	0	€ -	€ 300.000
Eigen projecten vastgoed	Vergroenen en afkoppelen gemeentelijk vastgoed	De gemeente motiveert op verschillende manier bewoners en bedrijven om af te koppelen en te vergroenen. Het werkt stimulerend om ook jaarlijks een project uit te voeren om het eigen vastgoed af te koppelen en/of te vergroenen. Hierbij worden natuurlijk onderhoudsmomenten gezocht.	0	€ -	20	€ -	€ 150.000
Inwoners	Ondersteunen van inwoners in het doorvertalen van ideeën naar initiatiefplannen	In verschillende straten en pleinen zijn er bewoners met goede ideeën om een (deel van een) straat of plein te vergroenen. Soms zijn dergelijke plannen groter dan een simpele adoptie van openbare ruimte en moeten eerst de ideeën doorvertaald worden naar initiatiefplannen met een eerste initiatieframing. Dergelijke plannen kunnen vervolgens binnen de gemeente getoetst worden op haalbaarheid en indien gewenst voorgelegd worden aan het college of raad voor budget.	0	€ -	20	€ 15.000	€ -
Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten wateroverlast	In de afgelopen jaren is er al veel gewerkt aan het oplossen van wateroverlast. Toch staan er op de stresstest kaart nog verschillende wateroverlast locaties. Dat kan te maken hebben met de afwezigheid van riolering in het stresstestenmodel, maar de gebruikte buien zijn ook forser dan in oude modellen. De (korte) studie resulteert in een programmering “knelpunt wateroverlast” waarbij de restopgave voor de gemeente helder is en eventuele budgetten gereserveerd kunnen worden.	20	€ 7.500	0	€ -	€ -
Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten droogte	In de afgelopen tijd zijn er pogingen ondernomen om een stresstest droogte uit te voeren. Aangezien de techniek nog in ontwikkeling was en is, is er nog geen goed beeld van de opgaven. Er is dus nog geen heldere programmering “knelpunt droogte”. Op basis van de	80	€ 15.000	0	€ -	€ -

		nieuwste inzichten wordt die programmering uitgewerkt. Dit geeft de mogelijkheid om te plannen en budgetten te reserveren.					
Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten hitte	In de afgelopen tijd zijn er hittekaarten gemaakt. Die kaarten zijn vervolgens niet door vertaald naar knelpuntenkaarten waar ofwel koele plekken ofwel koele routes moeten worden gerealiseerd om te werken aan hittebestendige kernen.	80	€ 15.000	0	€ -	€ -
TOTAAL			**180**	**€ 37.500**	**120**	**€ 40.000**	**€ 490.000**

Bijlage 8: Omschrijving, middelen en inzet projecten 2025

Hoofdgroep	activiteit	omschrijving	Eenmalige uren	Eenmalig budget	Jaarlijkse uren	Jaarlijks budget	Jaarlijks Investeringsbudget
Eigen projecten openbare ruimte	Technische advisering in herinrichtingsprojecten in de openbare ruimte, nieuw- en herbouwprojecten en renovaties van woningbouwverenigingen	In zowel projecten in de openbare ruimte, als nieuwbouw als renovatieprojecten van de woningcorporaties moet op het juiste moment worden mee geschakeld om in de plannen te sturen op klimaatbestendigheid en natuurinclusiviteit. De projectteams hebben behoefte aan technische adviezen, concrete voorbeelden en gerichte technische adviezen.	0	€ -	0	€ -	€ 40.000
Eigen projecten openbare ruimte	Geld reserveren om in openbare ruimte projecten te kunnen sturen op Klimaatadaptatie	Vanuit beheeroogpunt lopen er diverse projecten in de openbare ruimte. De budgetten zijn veelal niet gecalculeerd op vergroening en ontharding. Om in deze projecten bij te kunnen sturen op het gebied van klimaatadaptatie is het wenselijk om investeringsruimte te hebben. Dit betreffen investeringsmiddelen ipv exploitatiegeld.	0	€ -	0	€ -	€ 300.000
Eigen projecten vastgoed	Vergroenen en afkoppelen gemeentelijk vastgoed	De gemeente motiveert op verschillende manier bewoners en bedrijven om af te koppelen en te vergroenen. Het werkt stimulerend om ook jaarlijks een project uit te voeren om het eigen vastgoed af te koppelen en/of te vergroenen. Hierbij worden natuurlijk onderhoudsmomenten gezocht.	0	€ -	0	€ -	€ 150.000
Evaluatie	Onderzoek naar de effectiviteit van maatregelen	Naast het algemene dashboard wordt door enquêtes onderzoek gedaan naar de klimaatbestendige mindset bij inwoners en bedrijven. Met deze projectmatig te verkrijgen gegevens kan de aanpak steeds verder worden verfijnd. In dit project wordt zowel de methodiek als de uitvoering begroot.	20	€ 7.500	0	€ -	€ -
Regelgeving	Opstellen groenkompas met normen voor groen, schaduw en hitte en bijbehorende regels	Van oudsher is er groeninstandhoudingsbeheer en ontwikkeling van natuur en ecologische verbindingszones. Er is echter geen beleid omtrent het versterken van groenareaal ten behoeve van de aanpak van hittestress, verblijfsruimte en droogteaanpak. Met het opstellen van een nieuw groenbeleidsplan wordt er richting gegeven aan de toename en ontwikkeling van het groenareaal. Koppeling maken tussen groen en water. Dit kan als een groenkompas maar ook als een verbrede hemelwatverordening. De regels zijn niet star, maar worden gebruik om richting te geven.	120	€ 15.000	0	€ -	€ -
Regelgeving	Verankeren uitgangspunten groenkompas, hemelwaterverordening en gemeentelijk rioleringsplan in (tijdelijk) omgevingsplan	In de hemelwaterverordening worden de normen voor water opgenomen, de normen voor groen en hitte worden beschreven in het groenbeleidsplan maar dienen uiteindelijk juridisch verankerd worden in het omgevingsplan. In dit project worden de beleidsstukken via een tijdelijk omgevingsplan op termijn door vertaald naar het omgevingsplan.	160	€ -	0	€ -	€ -
TOTAAL			**300**	**€ 22.500**	**0**	**€ -**	**€ 490.000**

Bijlage 9: Omschrijving, middelen en inzet projecten Basis +

Hoofdgroep	activiteit	omschrijving	Eenmalige uren	Eenmalig budget	Jaarlijkse uren	Jaarlijks budget	Jaarlijks Investeringsbudget
Bedrijven	Subsidieregeling bedrijven	Vergelijkbaar met subsidies voor inwoners worden er gemeentelijke subsidies verstrekt aan bedrijven om zelf aan de slag te gaan met vergroenen en afkoppelen. Een voordeel van een subsidieregeling is er ook bij Klimaatadvies op maat en opstellen van Groenplannen een “lonkend perspectief” van een financiële stimulans is.	20	€ 5.000	20	€ 20.000	€ -
Bedrijven	Ondersteuning van bedrijven in het doorvertalen van ideeën naar concrete initiatiefplannen	Met of zonder groenplan zijn er nu al initiatieven van een aantal ondernemers om de openbare ruimte en eigen terrein aan te pakken. Vaak horen bij dergelijke ideeën ook benodigde financiele middelen. Om als gemeente en ondernemers in gesprek te kunnen gaan over een gezamenlijk project is het belangrijk om een duidelijk uitgangspunt te hebben. Samen worden de ideeën omgevormd naar initiatiefplannen met een initiatieframing. Het product kan gebruikt worden om te bepalen of het plan haalbaar en betaalbaar is. Er wordt geld gereserveerd om bijvoorbeeld een landschapsarchitect in te zetten om initiatiefnemers te ondersteunen. In dit project wordt desgewenst samengewerkt met het programma Grote Oogst.	0	€ -	40	€ 10.000	€ -
Buitengebied	Actieplan knelpunten buitengebied	In de eerste bespreking is afgesproken dat er een behoefte is aan een overzicht en actieplan voor de knelpunten in het buitengebied. In dit project wordt beknopt die notitie opgeleverd.	20	€ -	0	€ -	€ -
Calamiteitenplan	Calamiteitenplan overstromingen, wateroverlast, natuurbranden en droogte op orde brengen	Er wordt hard gewerkt om de gevolgen van klimaatverandering tegen te gaan. Deze maatregelen voorkomen echter niet dat er toch perioden van droogte, hitte of wateroverlast kunnen ontstaan met de gevolgen van dien. Het is belangrijk om als organisatie de calamiteitenplannen beschikbaar te hebben, of van anderen te kennen, voor die situaties. In dit project wordt het overzicht (opnieuw) gemaakt en lacunes ingevuld.	20	€ 7.500	0	€ -	€ -
Corporaties	Subsidie aan de corporatie zelf	In tegenstelling tot de energietransitie is voor klimaatadaptatie en biodiversiteit een businesscase voor woningcorporaties lastiger te maken. Om ook de corporaties te motiveren en te ondersteunen wordt een tijdelijk subsidieprogramma ingesteld.	0	€ -	20	€ 100.000	€ -
Eigen projecten openbare ruimte	Proces verwijderen onnodige verharding bij regulier onderhoud	Omwille van makkelijk onderhoud, sociale onveiligheid of parkeerproblemen zijn in het verleden allerlei plaatsen in de gemeente verhard geraakt. Door een verandering van strategische keuzes is er nu de wens om op verschillende plaatsen te overwegen om de verharding te verwijderen. Een proces verwijderen onnodige verharding is de naam voor een proces waarin gestructureerd plaatsen in de gemeente worden aangewezen waar besluitvorming over ontharden plaatsvindt. Internen en externen kunnen potentiele onthardingsplaatsen aandragen en er is een intern besluitvormingsproces waarbij onder andere naar onderhoudbaarheid gekeken wordt. Dit proces dient niet alleen een fysiek maar ook een communicatief doel.	40	€ 25.000	80	€ -	€ -
Eigen projecten vastgoed	Vergroenen en afkoppelen sportcomplexen	Op sportcomplexen liggen op verschillende plaatsen bestrating in de vorm van terrassen en parkeerterreinen. Tevens zijn er gebouwen. Ongeveer 70% van de inwoners van de gemeente is lid van een van de (sport) verenigingen. Vanuit communicatie, vanuit opgaven en vanuit werk-met-werk met onderhoud van	0	€ -	40	€ -	€ 300.000

		sportcomplexen is er winst te behalen op de sportcomplexen. Om samen met de beheerders van de sportcomplexen slagen te maken wordt investeringsbudget gereserveerd.					
Evaluatie	Opstellen evaluatieindicatoren en bouwen dashboard	Om beter de effectiviteit en de efficiëntie van het uitvoeringsprogramma te kunnen meten en de benodigde informatie te verzamelen is het aan te bevelen om een dashboard te bouwen met beschikbare gegevens.	20	€ 7.500	0	€ -	€ -
Inwoners	Inrichten van het adopteren van stukjes openbare ruimte ter vergroening en eigen onderhoud	Op verschillende plaatsen in de gemeente zijn er groepen bewoners (of ondernemers) die een deel van de openbare ruimte willen adopteren, vergroenen en onderhouden. Door het maken van duidelijke afspraken voor de aanleg en het onderhoud kunnen duurzame slagen gemaakt worden. Samen adopteren van openbare ruimte levert tevens een bijdrage aan sociale cohesie. Vanuit de wijkteams worden deze vragen herkent.	20	€ -	80	€ 10.000	€ -
Inwoners	Vergroen-je-buurt-project	Vergroenen van openbare ruimte en eigen terrein gaat niet vanzelf. Het helpt om de groene ambassadeurs in een buurt te leren kennen en te verenigen. Samen wordt er toegewerkt naar concrete “klusdagen” waar bewoners gezamenlijk aan de slag gaan. De plantvakken en geveltuinen worden ontworpen in overleg met gemeente zodat de situatie te beheren blijft en goede afspraken over onderhoud gemaakt worden.	0	€ -	80	€ 15.000	€ -
Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten overstroming	Met het onderzoek wordt bedoeld dat de stresstesten overstroming opnieuw worden geanalyseerd met experts en bepaald wordt welke knelpunten voor de gemeente resteren en opgelost moeten worden. Het onderzoek resulteert in een programmering “knelpunt overstroming” waarbij de restopgave voor de gemeente helder is en eventuele budgetten gereserveerd kunnen worden.	40	€ 7.500	0	€ -	€ -
Onderzoek	Onderzoek (10) knelpunten waterkwaliteit	Door klimaatverandering is er meer behoefte aan het zoeken van verkoeling én worden bestaande waterkwaliteitsproblemen versterkt. Locaties met botulisme, blauwalg en of andere problemen zijn vaak bekend maar er is nog geen programmering om de locaties op te lossen.	40	€ 5.000	0	€ -	€ -
Scholen	Lespakket	Voor basisscholen en voortgezet onderwijs is het interessant om een nieuw of bestaand lespakket in te kunnen zetten. In het geval van een bestaand lespakket wordt het pakket aangepast aan de gemeentelijke wensen. Hierbij wordt samengewerkt met NME centrum.	20	€ 5.000	0	€ -	€ -
Scholen	Gastlessen, ontwerpwedstrijd en ruimte voor een stagiair	De jeugd heeft de toekomst. Op zowel lagere school, voortgezet onderwijs als beroepsonderwijs is het belangrijk om het verhaal over klimaatadaptatie en biodiversiteit te vertellen. Er wordt tijd gereserveerd om gastlessen te geven. Tevens wordt bijvoorbeeld een ontwerpwedstrijd georganiseerd voor studenten en maken we ruimte voor de begeleiding van een stagiair.	0	€ -	80	€ -	€ -
Scholen	Subsidie voor het vergroenen van schoolpleinen	Het vergroenen van schoolpleinen levert een bijdrage aan hitteaanpak, jongeren op gezond gewicht, afkoppelen en biodiversiteit. Provincie en waterschap hebben ondersteuningspotten, maar de gemeente draagt ook graag het belang van deze vergroening uit. Om die reden wordt er budget voor 2 schoolpleinen per jaar opgenomen.	20	€ -	80	€ 20.000	€ -
TOTAAL			**260**	**€ 62.500**	**520**	**€ 175.000**	**€ 300.000**